



FORBRUKSFORSKNINGSINSTITUTTET SIFO

Husholdningenes innkjøps- og spisemønster under pandemien

Harald Throne-Holst, Arne Dulsrud, Torvald Tangeland og Unni Kjærnes

OSLO METROPOLITAN UNIVERSITY
STORBYUNIVERSITETET




© Forbruksforskningsinstituttet SIFO
OsloMet – storbyuniversitetet
SIFO-Rapport 15 – 2021

Forbruksforskningsinstituttet SIFO
OsloMet – storbyuniversitetet
Stensberggt. 26 – 7. etg.
Postboks 4 St. Olavs plass
0130 Oslo
www.oslomet.no/om/sifo

Forbruksforskningsinstituttet SIFO utgir:

- Rapporter – som er kvalitetssikret og godkjennes av SIFO ved direktør/forskningsledere
- Notater – som godkjennes av prosjektleder.

STORBYUNIVERSITETET
FORBRUKSFORSKNINGSINSTITUTTET SIFO

Tittel Husholdningenes innkjøps- og spisemønster under pandemien	Antall sider 36	Dato 14.01.2022
Title Shopping and eating patterns under the pandemic	ISBN 978-82-7063-535-1	
Forfatter(e) Harald Throne-Holst Arne Dulsrud Torvald Tangeland Unni Kjærnes	Prosjektnummer 202560	Faglig ansvarlig sign. 
Oppdragsgiver Nærings- og fiskeridepartementet (NFD)		
<p>Sammendrag</p> <p>Dette prosjektet har tatt sikte på å innhente kunnskap om befolkningens reaksjoner under pandemien med hensyn til innkjøps- og spisemønster. Dette har blitt vurdert i lys av strategier for matvareberedskap og matforsyning under en krise. Vårt utgangspunkt har vært matsikkerhet for befolkningen under pandemien. For å kunne si noe om dette er det nødvendig å forstå folks handlemønster og tilpasninger under en krise, ut ifra så vel egne ønsker og forutsetninger, som det matsystemet de handler innenfor. I det statistiske materialet finner vi også at de som bor i by har mindre lagre av mat enn de som bor utenfor byene. På den ene siden kan det forklares med at folks boliger i byene er mindre, og dermed har de mindre plass til å lagre mat. I fokusgruppen, hvor enpersonshusholdningene var i flertall, så vi tydelig at for eksempel mulighetene for lagring av frossenvarer var begrenset. Deltagerne brukte også butikkene i nærheten som et forlenget lager, kanskje spesielt av frossenvarer, men til dels også ferskvarer som frukt og grønt. Fra det statistiske materiale identifiserte vi særlig en sårbar gruppe som ikke kunne få levert hjem mat fra nettbutikker eller gjennom sitt sosiale nettverk (familie og eller venner). Denne utgjorde 9 prosent av befolkningen. Dette er en sammensatt gruppe og skiller seg i liten grad fra resten av befolkningen, med unntak av at menn er overrepresentert. Hamstring var noe alle aktørene, inkludert fokusgruppedeltagerne var opptatte av. Men, hva er nå egentlig hamstring? Fokusgruppedeltagerne ytret nemlig ønske om å kjøpe inn litt ekstra av viktige matvarer (kaffe, sukker, hermetikk, tørrvarer) om en krise skulle nærme seg, og før andre husholdninger ville begynne med hamstring. De skiller altså mellom å handle inn litt ekstra (legitimt) og hamstring (ikke legitimt). Fra informantintervjuene med nøkkelaktører ble det ganske klart at fokuset under pandemien har vært stabil tilgjengelighet av mat fra leverandør og frem til døren til husholdningene. Men hva som foregår bak den døren i betydningen hvilke behov husholdningene har og hadde, ser det ikke ut til at noen av aktørene hadde tatt inn i sine planverk.</p>		
<p>Summary</p> <p>This project has aimed to gather knowledge about the population's reactions during the pandemic with regards to shopping and eating patterns. This has been assessed in the light of strategies for food preparedness and food supply during a crisis. Our starting point has been food security for the population during the pandemic. In order to say something about this, is it necessary to understand people's shopping patterns and adaptations during a crisis, based on their own wishes and assumptions, as well as the food system within which they act. In the statistical material, we also find that those who live in cities have smaller stocks of food than those who live outside of the cities. On the one hand, it can be explained by the fact that residents in the cities are smaller, and thus they have less space to store food. In our focus group, where single-person households were in the majority, we clearly saw that, for example, the possibilities for storing frozen goods were limited. The participants also used the shops nearby as a kind of extended storage, especially for frozen goods, but to some extent also fresh produce such as fruit and vegetables. From the statistical material, we identified a particularly vulnerable group who could not have food delivered home from online stores or through their social network (family and or friends). This accounted for 9 percent of the population. This is a compounded group and differs to a limited degree from the rest of the population, with the exception that men are overrepresented. Hoarding was something all the actors, including the focus group participants were concerned about. But what exactly is hoarding? The focus group participants expressed a desire to buy a little extra of important foods (coffee, sugar, canned food, dry goods) if a crisis were to approach, and before other households would start hoarding. They distinguished between shopping a little extra (legitimate) and hoarding (not legitimate). From the informant</p>		

interviews with key actors, it became quite clear that the focus during the pandemic has been reliable availability of food from the supplier to the doorstep of the households. However, what is going on behind that door in the sense of what needs the households have, does not appear to be something that the actors had included in their preparedness planning.

Stikkord

Matvareberedskap, Matvareforsyning, Tilgang, Bruk, Hamstring, Beredskap, Digital fokusgruppe, Informantintervjuer

Keywords

Food security, Availability, Access, Use, Hoarding, Preparedness, Digital focus group, Stakeholder interviews

Forord

Nærings- og fiskeridepartementet publiserte en utlysning for et forskningsprosjekt om matvareberedskap 21.juni 2021. SIFO leverte sitt tilbud *Matvareberedskap i befolkningen under pandemi og andre kriser* den 15.august 2021. Departementet aksepterte dette 6.september 2021.

Dette har vært et spennende og givende prosjekt. Vi ønsker å takke Nærings- og fiskeridepartementet for oppdraget.

Rapporten er kvalitetssikret av Gunnar Vittersø.

Oslo, 14.januar 2022

Forbruksforskningsinstituttet SIFO

OsloMet – Storbyuniversitetet

Innhold

Forord	3
Innhold	4
1 Innledning	5
1.1 Problemstilling og forskningsspørsmål	6
2 Metode	8
2.1 Reanalyse av tilgjengelig materiale	8
2.2 Informantintervjuer med nøkkelpersoner	9
2.2.1 Gjennomføring og metode	9
2.3 Fokusgrupper	10
2.4 Avgrensning	12
3 Resultater.....	13
3.1 Hvordan tilpasset husholdningene hverdagen i møte med korona?.....	13
3.1.1 Mars 2020: Norge stenger ned og utfordringer med hamstring	13
3.1.2 Beredskap	16
3.1.3 Karantene og tilgang på mat.....	18
3.1.4 Frykt for smitte.....	18
3.1.5 Endringer i mat- og handlevanene	19
3.1.6 Digitale handlevaner	20
3.2 Informantintervjuer	22
3.2.1 En uforutsett hendelse	25
3.2.2 Sårbare forsyningskjeder	26
3.2.3 Viktige lærdommer?.....	27
3.2.4 Oppsummering	28
3.3 Fokusgrupper	29
3.3.1 Innkjøp/Tilgang	29
3.3.2 Oppbevaring og tilberedning	30
3.3.3 Hamstring	30
3.3.4 Spising.....	31
4 Avsluttende kommentarer.....	33
Litteratur	36
Vedlegg	37
Informantintervjuer - Spørreskjemaguide.....	37
Opplegg og seminstrukturert spørreguide digitale fokusgrupper	39

1 Innledning

Dette prosjektet har tatt sikte på å innhente kunnskap om befolkningens reaksjoner under pandemien med hensyn til innkjøps- og spisemønster. Dette har blitt vurdert i lys av strategier for matvareberedskap og matforsyning under en krise.

Vårt utgangspunkt har vært matsikkerhet for befolkningen under pandemien. For å kunne si noe om dette er det nødvendig å forstå folks handlemønster og tilpasninger under en krise, ut ifra så vel egne ønsker og forutsetninger, som det matsystemet de handler innenfor. SIFO har lang erfaring med slike analyser.

Matsikkerhet i en krise forutsetter beredskap. Beredskap kan defineres som en moderne risikohåndteringsstrategi, hvor samfunnet må være beredt til å håndtere mulige katastrofer når de oppstår. Diskusjonen vil handle om hvilke beredskapstiltak et samfunn bør ha til rådighet og hvordan de bør iverksettes for å redusere konsekvensene av katastrofen. Ettersom forekomst og konsekvenser av katastrofale hendelser mer eller mindre er umulige å kontrollere, betyr det at vi må være i en form av 'continuous state of readiness'. Hvordan vi forestiller oss fremtidige hendelser, former vår beredskap.

Tidligere analyser av norsk matvareberedskap har fokusert på forsyning og til en viss grad på fysisk tilgang av mat, men ikke i et helhetlig perspektiv. Forbrukets rolle i matvaresystemet i form av tilgang og forbruksmønster har fått mindre oppmerksomhet. Covid-19 pandemien er en hendelse som på ulike måter har påvirket hele matsystemet, og med til dels utilsiktede konsekvenser.

Vi betrakter matvaresikkerhet og beredskap innenfor rammen av et matvaresystem der "all the elements (environment, people, inputs, processes, infrastructures, institutions, etc.) and activities that relate to the production, processing, distribution, preparation and consumption of food, and the output of these activities, including socio-economic and environmental outcomes" (Timmermans, Ambuko, Belik, & Huang, 2014). Endringer i handle- og forbruksmønster avhenger av de andre komponentene i matvaresystemet, ofte med utilsiktede konsekvenser.

Dette gjør at vi særlig har vært opptatt av Matvareforsyning (Foredling, distribusjon, produksjon og import); Tilgang (Fysisk tilgang og priser) og Bruk (Ernæringsmessig verdi, matkulturelle preferanser og mattrygghet).

Prosjektet har hatt fire faser:

1. Gjennomgang av et utvalg tilgjengelig materiale (6 spørreundersøkelser)
2. Seks informantintervjuer med nøkkelpersoner i matsystemet
3. En digital fokusgruppe rekruttert fra hele landet (6 deltakere)

4. Samlet analyse med tanke på beredskapsstrategier og krisetilpasninger

1.1 Problemstilling og forskningsspørsmål

Den overordnede **problemstillingen** i dette prosjektet er:

Hvilke endringer har skjedd i nordmenns handlemønster i løpet av pandemien i form av innkjøp av ulike matvarer, måltidsstruktur og spising hjemme versus andre steder?

Følgende konkrete spørsmål stilles:

1. Hva har folk gjort i form av innkjøp og måltider for å tilpasse seg endrede betingelser med hensyn på
 - a. Endret tilbud (stengte grenser, nedstengning av restauranter og kafeer, pris)
 - b. Endrede forutsetninger (hjemmekontor og hjemmeskole, karantene og isolasjon, begrensninger i sosial omgang, permitteringer og arbeidsledighet)
2. Kjennskap om og tillit til informasjon om råd og krav til atferd og om matforsyningssituasjonen. Hamstring blir ett moment her.
3. Demografisk og sosial ulikhet i handlemønstre (by/land, husholdstyper, økonomi, arbeidssituasjon og alder/kjønn)
4. «Beredskapsressurser» i ulike typer hushold, slik som egne lagre, hjelp fra sosialt nettverk, offentlige hjelpetjenester, hjemkjørt mat fra butikker, bruk av digitale løsninger (hva med matlagingskompetanser som kan hjelpe tilpasning til begrenset tilgang i perioder)
5. Forskjeller i handlemønstre og strategier tidlig og sent i pandemien, knyttet til konkret situasjon, men også som kan tyde på læring i husholdene

Ut fra dette vil vi ikke konkret få vite i hvilken grad og på hvilke måter tilpasninger til pandemisituasjonen medfører varige endringer. Vi får heller ikke veldig pålitelige svar ved å stille slike hypotetiske spørsmål. Prosjektet har likevel tatt sikte på å kunne trekke ut viktige lærdommer for utforming av samfunnets beredskapsstrategier. Det gjelder spørsmål om hvor omfattende påvirkningen har vært på folks handlemønstre og kosthold, om det har vært tilstrekkelig tilgang på mat i butikkene over hele landet, herunder også bruk av digitale løsninger. Det gjelder også identifisering av sentrale beredskapsressurser i ulike typer hushold.

Folks forhold til mat utspiller seg på ulike arenaer, med bestemte vaner, erfaringer, kompetanse, forventninger og normer. Det folk tenker og gjør innenfor disse arenaene betegnes gjerne som sosiale praksiser. De representerer stabilitet, men kan endres over tid. Etter brå endringer vil likevel de fleste gå tilbake til tidligere vaner. Hver matrelatert praksis har sin bestemte kontekst, men de påvirker i stor grad også hverandre. Ut fra en slik tilnærming kan vi skille mellom:

- *Innkjøp* skjer, i all hovedsak i butikk. Tilgang slik det fremstår i butikkhyllene blir derfor en viktig faktor. Men, som alle praksiser, er de i stor grad vanepreget. Når tilgangen endres, blir det et spørsmål om folks tilpasning. Her kan flere faktorer kunne spille inn, som vaner, kompetanse, ressurser (i denne sammenheng først og fremst økonomi) osv. I tillegg kommer forventninger folk har til hva de bør gjøre og informasjonstilgang.

- *Oppbevaring og tilberedning*, håndtering av mat, skjer først og fremst i hjemmet. Her blir praktiske muligheter viktig, samt erfaring og kompetanse.
- *Spising*, altså måltider av ulike slag, er den tredje arenaen. Man kan si at det først og fremst er spising som former forventninger og ønsker når det gjelder mat, altså den mest sentrale beslutningsarenaen. Spising foregår i Norge i all hovedsak hjemme.

Disse praksisene utvikles innenfor bestemte kontekster og livssituasjoner. Familiesituasjon og husholdningens karakter er viktig. Det er også dagliglivets rytme, som har formet måltidsmønsteret, altså når og hvor vi spiser hva. Folks forutsetninger påvirkes av ressurser som økonomi og kompetanse og av ytre faktorer som butikkstruktur og informasjon.

Spørsmålet her er hvordan og i hvilken grad folk har tilpasset sine matrelaterte praksiser til endringene i samfunnet under pandemien? En kan anta at folks fleksibilitet og tilpasningsevne vil variere, påvirket av så vel ytre faktorer som egne forutsetninger. Tilpasningene kan være aktive og positive, som utforskning av nye innkjøpsformer (som netthandel), bedre beredskapslagre hjemme, utnytting av sosiale nettverk, mer matlagning fra bunnen av osv. Men de kan også være passive og kanskje mer negative. Hjemmekontor og sykdom kan i seg selv gi passivitet, dårligere økonomi kan gi mindre handlingsrom, det samme kan frykt for smitte, stor arbeidsbelastning kan gi redusert overskudd osv.

Det er så langt ikke blitt foretatt en evaluering eller gjennomgang av hvorledes norske beredskapsmyndigheter og norsk matvaresektor har håndtert matvareberedskapen under COVID-19 med tanke på matvaresikkerhet. Da en slik målsetting har ligget utenfor mandatet for denne utredningen, har vi sett nærmere på hvordan effektene fra pandemien ble opplevd blant nøkkelpersoner i forsyningskjeden og forvaltning, og hvordan dette preget deres handlinger.

En ny OECD-rapport - *Keep calm and carry on feeding: Agriculture and food policy responses to the COVID-19 crisis* - gir en foreløpig analyse av hvordan pandemien påvirket matsikkerheten blant organisasjonens medlemsland (OECD, 2021). For det første ble produksjonen av visse landbruksvarer redusert på grunn av mangel på sesongbasert arbeidskraft, begrensninger i tilgangen til innsatsfaktorer og manglende evne til å omsette varene. For det andre var det endringer i forbrukernes etterspørsel drevet av arbeidsledighet og inntektssjokk knyttet til karatene og nedstengning, redusert etterspørsel etter bearbejdede produkter og endrede preferanser blant forbrukere. For det tredje ble det observert forstyrrelser i forsyningskjeden i mange land, delvis på grunn av smitte blant ansatte i prosesseringsbedrifter, nye avstands- og sanitærkrav, og transport- og logistikkproblemer. OECD rapporten argumenterer likevel at landbruks- og matsektoren i gjennomsnitt hadde et økonomisk vellykket år, matprisene forhold seg stabile og at matforsyningen kom på plass etter et kort intermesso med hamstring. Mer om dette under kapittel 3.

Dermed kan vi si at hovedhensikten med informantintervjuene har vært å belyse den overordnede problemstillingen gjennom intervjuer med informanter som var tett på beredskapsmessige utfordringer i den norske forsyningskjeden for mat. Hvordan erfarte representanter for forsyningskjeden restriksjoner som følge av COVID-19? Hvordan påvirket pandemien deres handlinger og strategier? Og hva kunne en lære fra pandemien til neste krise?

2 Metode

Vi har under pandemien sett hvor avhengige de ulike aktørene i matsektoren er av hverandre, inkludert forbrukerne. Vi har derfor i analysen velge en «food security approach», dvs. se hele verdikjeden for mat i en sammenheng, inkludert regulatoriske myndigheter. Fra tidligere prosjekter har vi gode erfaringer med å anlegge et slikt perspektiv, som gir en mer dynamisk forståelse av det som skjer. Det innebærer et opplegg med effektiv bruk av flere ulike metoder og datakilder.

Prosjektet er tilpasset både en stram tidsramme og et begrenset budsjett. Det gjør at for eksempel en bredt anlagt befolkningsurvey har vært uaktuell. Det er imidlertid gjennomført flere studier av folks reaksjoner og handlemønstre i løpet av pandemien. Vi mener derfor å kunne besvare spørsmålene effektivt med en gjennomgang av SIFOs eksisterende surveydata, intervjuer med nøkkelaktører, og en fokusgruppe med «vanlige folk».

2.1 Reanalyse av tilgjengelig materiale

En første fase av prosjektet har bestått i å sammenstille eksisterende kunnskap om folks handlemønstre og tilpasninger under pandemien. Dette har blitt gjort ved å reanalysere tidligere spørreundersøkelser gjennomført av SIFO i ulike faser av pandemien. Fordelen med å analysere slike historiske data fremfor å samle inn nye, er at de i større grad er i stand til å fange opp det folk faktisk gjorde under de ulike stadiene av pandemien. I denne sammenhengen har vi fokusert på seks nasjonalt representative spørreundersøkelser blant den voksne delen av befolkningen, hvor det er stilt spørsmål knyttet til handle- og spisevaner, tabell 2-1. Alle undersøkelsene er representative for den voksne delen av den norske befolkningen på undersøkelsestidspunktet. SIFO har gjennomført spørreundersøkelsene i perioden mars 2020 – februar 2021

Tabell 2-1: Oversikt over spørreundersøkelsene som er blitt reanalysert i forbindelse med dette prosjektet

Undersøkelse	Tidspunkt	Utvalgsstørrelse
S1.	12. – 17. mars 2020	1001
S2.	18. – 23. mars 2020	1000
S3.	1. – 7. april 2020	1000
S4.	21. april – 5. mai 2020	2000
S5.	14. mai – 21. mai 2020	2001
S6.	15. desember 2020 – 4. februar 2021	1297

Reanalysene har søkt å belyse hvordan folk har tilpasset sine matrelaterte aktiviteter under de ulike fasene av korona-pandemien. Videre har vi undersøkt når og hvor det er forskjeller mellom ulike befolkningsgrupper med hensyn på sosiodemografiske variabler som alder, kjønn, inntekt, livsfaser og om det har vært regionale forskjeller langs by/land dimensjonen.

De konkrete spørsmålene er rettet direkte mot delproblemstillingene i undersøkelsen. Funnene fra denne delen av prosjektet ble tatt med som bakgrunnsmateriale for å generere spørsmål til informantintervjuer (se kap. 2.2) og spørsmål til fokusgruppen med vanlige forbrukere (se kap. 2.3).

2.2 Informantintervjuer med nøkkelpersoner

2.2.1 Gjennomføring og metode

Målsettingen med informantintervjuene var å få fram forholdet mellom vurderinger og iverksettelse av tiltak under pandemien blant sentrale aktører, i denne sammenhengen i verdikjeden for mat fra produksjon til forbruk. Vi foretok intervjuer med utvalgte representanter i forsyningskjeden for mat med et beredskapsmessig ansvar, samt representanter fra regulerende myndigheter med et forvaltningsmessig ansvar for beredskap.

Vi gjennomførte totalt 5 intervjuer. Tabellen under gir en oversikt over informantenes tilknytning og stilling. 4 av informantene representerte personer med et beredskapsmessig ansvar langs forsyningskjeden, mens én av informantene representerte berørte forvaltningsinstitusjoner.

Tabell 2-2: Oversikt over informantene som ble intervjuet i forbindelse med prosjektet

Tilknytning	Type stilling	Dato for intervju
Næringsmiddelbedrift	Informasjonsansvarlig	27.10.2021
Grossist/importør	Bærekraft/beredskapssansvarlig	29.10.2021
Grossist/importør	Bærekraftsansvarlig	2.11.2021
Distributør dagligvare	Informasjonsansvarlig	9.11.2021
Ekspert/forvaltning	Avdelingsleder	26.11.2021

Utvalget er på ingen måte komplett, men er ment å gi et bredt innblikk i erfaringer og synspunkter blant ulike typer av aktører i matsystemet.

Intervjuene varte i om lag 1 time og ble gjennomført digitalt med Arne Dulrud og Harald Throne-Holst til stede fra SIFO hvorav Arne Dulrud ledet intervjuet med støtte fra Throne-Holst som også opererte som referent¹. Av hensyn til referatet ble intervjuene tatt opp med informantens samtykke. Sitatene er gjengitt etter avspilling og er anonymisert.

Spørreskjema-guiden finnes som et vedlegg tok utgangspunkt i alle de tre dimensjonene ved matsikkerhet, forsyning, tilgang og bruk. Da informantene i hovedsak representerte sentrale aktører på produsent og distributørleddet, forventet vi en nærhet til effektene av pandemien og de beslutningene som ble fattet i forbindelse med utbruddet.

¹ På det første intervjuet var det Harald Throne-Holst som ledet intervjuet, med støtte fra Torvald Tangeland som var referenten i dette intervjuet

2.3 Fokusgrupper

Fokusgrupper som metode ble opprinnelig utviklet som en type markedsundersøkelser for å hjelpe produsenter og butikker med å forstå hva deres fremtidige kunder tenkte om produktene deres. Men i de senere tiårene har fokusgrupper blitt stadig mer populært også blant samfunnsvitere. Fokusgrupper gir muligheter for mer aktiv deltagelse, der deltagerne kan kommentere, forklare og dele tanker. Andre kvalitative og kvantitative metoder forutsetter at deltagerne allerede på forhånd har en rimelig klar oppfatning av et produkt, en tjeneste eller et samfunnsfenomen. Fokusgrupper åpner for et mer dynamisk samspill rundt oppfatningene hos fokusgruppedeltagerne. I diskusjonene rundt begreper eller fenomener vil dette ofte føre til at enkelte standpunkter blir endret. På denne måten gir data fra fokusgrupper innsikt i hvordan oppfatninger og meninger blir dannet blant en gruppe mennesker. Fokusgrupper gir på denne måten data om holdninger, forståelser og refleksjoner som er *typiske*, men ikke (statistisk) *representative*.

Det finnes flere måter å analysere fokusgruppedata på. En måte er å forklare det informantene sier i fokusgruppene ut fra i kulturelle repertoarer og informantenes sosiokulturelle bakgrunn. Et formål med fokusgruppene er dermed å kartlegge i meningene som informantene har gjort seg opp på forhånd. En annen måte å forstå og tolke fokusgruppene på er at fokusgruppedeltagerne også skaper nye meninger og at de hører på og lærer av hverandre under samtalen. Dette kan for eksempel arte seg som at de bygger på hverandres argumenter. De kan prøve ut nye tanker eller ideer som blir stimulert gjennom samhandlingen i gruppen.

I dette prosjektet har vi designet fokusgruppene med hensikt på å gripe både eksisterende holdninger, meninger og tanker om matforbruk under pandemien, men også hvordan informantene seg imellom kan diskutere seg frem til felles oppfatninger om dette.

Vi valgte en digital fokusgruppe av to grunner: For det første at vi kunne være mer sikre på at den kunne gjennomføres selv ved strenge koronatiltak. For det andre så gir digitale fokusgrupper muligheten til å sette sammen en gruppe med deltagere fra ulike geografiske områder.

Alle informantene i fokusgruppen ble rekruttert gjennom rekrutteringsbyrået Norstat.

Tabell 2-3: Oversikt over deltagerne i digital fokusgruppe

Bosted	Alder	Kjønn	Sivilstatus
Trondheim	23	Kvinne	Kollektiv u/barn
Stavanger	36	Kvinne	Samboer u/barn
Hå	30	Mann	Aleneboende
Bergen	63	Kvinne	Ektepar m/voksne barn
Rana	58	Mann	Aleneboende
Stavanger	36	Kvinne	Aleneboende

Som vi ser fra tabellen over kom deltagerne kom fra Trondheim, Stavangerområdet, Bergen og Rana. Deltagerne var mellom 23 og 66 år gamle. På grunn av en uklarhet i vår bestilling var det ingen av deltagerne som hadde hjemmeboende barn, faktisk var det bare én av de 6 deltagerne som hadde barn (men de bodde ikke lenger hjemme hos denne informanten). På den annen side så utgjør aleneboende omkring 50% av husholdningene i Norge. Dette kan gjøre dem ekstra sårbare da boligene deres ofte er mindre og har begrenset plass til lagring av matvarer (fryser, kjøleskap, kjeller, begrenset med skaplass).

SIFO har erfaring med digitale fokusgrupper, og vi forsøkte både ved utarbeidelse av spørreskjemaet og i selve modereringen av gruppen å ta høyde for at dette foregikk digitalt. Tre forskere var til stede, hvorav én fungerte som moderator mens de to andre var observatører.

Fokusgruppen fant sted på en digital plattform, BrainStork som var skaffet til veie av Norstat. Den fungerte godt, og alle deltagerne hadde forsøkt å logge inn og sjekke lyd og bilde før fokusgruppen startet. En nyttig funksjon på denne plattformen var mulighetene for en egen eksklusiv chat-kanal mellom observatørene og moderator. Her kunne observatørene komme med interessante innspill til diskusjonene med deltagerne.

Brainstork-plattformen gjorde opptak av fokusgruppen, og det var nyttig i arbeidet med dette datamaterialet. Fokusgruppedeltagerne var på forhånd gjort kjent med at de ga sitt samtykke til å delta ved innlogging på plattformen. På starten av fokusgruppesamtalen ble deltagerne gjort kjent med hvilke rettigheter de har og at de når som helst kunne trekke sitt samtykke tilbake og forlate fokusgruppen uten å måtte oppgi en grunn til dette.

Det er vanlig å utarbeide en såkalt semistrukturert spørreguide når man gjennomfører fokusgrupper. Med semistrukturert mener vi at spørreguiden har alle de spørsmålene vi lurer på, men at det er åpninger for å følge opp interessante innspill fra fokusgruppedeltagerne med nye spørsmål som ikke nødvendigvis står i guiden fra før. Spørreguiden vi benyttet er lagt til som vedlegg til denne rapporten.

2.4 Avgrensning

Dette prosjektet har tatt sikte på å belyse generelle trekk og brede variasjoner i den norske befolkningen. Vi kjenner til at det er særlige grupper som har møtt vesentlig større problemer enn andre, blant annet ulike innvandrergupper og folk som er særlig hjelpetrengende. En studie av konsekvenser for slike grupper vil kreve tilnærminger som ligger utenfor det som er mulig, gitt omfang og varighet av dette prosjektet. Videre er tilnærmingen orientert mot praksiser i hushold, ikke å dekke variasjoner i salget av enkeltprodukter. Dette har aktørene på tilbudssiden god oversikt over, men dataene er i liten grad offentlig tilgjengelige. Budsjett og tidsrammer har ikke gitt rom for kjøp av slike data. Intervjuer med nøkkelaktører i bransjen har søkt å gi et visst innblikk i slike endringer. Videre var det innenfor rammen av budsjettet muligheter til bare én fokusgruppe. Ideelt sett skulle vi gjennomført et par til for å få et innblikk i variasjoner og erfaringer til husholdningene. På tross av disse avgrensningene mener vi at operasjonaliseringen har fremskaffet en oversikt over hva vi kan si om befolkningsreaksjoner og tilpasninger sett i lys av forsyningsstrategier og regulatoriske rammer.

3 Resultater

Dette kapitlet har tre delkapitler som søker å avdekke hvordan ulike aktører tilpasset seg koronapandemien. Det første kapitlet oppsummerer funn fra seks spørreundersøkelser blant representative utvalg av den voksne delen av befolkningen. Det andre delkapitlet er basert på intervjuer med representanter fra myndigheter, matprodusenter og grossistledet. Det siste delkapitlet er basert på fokusgruppe med forbrukere.

3.1 Hvordan tilpasset husholdningene hverdagen i møte med korona?

I denne delen ser vi på hvordan husholdningene tilpasset seg en hverdag som var i konstant endring gjennom 2020. Delkapitlet presenterer funn fra seks nasjonalt representative spørreundersøkelser. Der hvor det har vært mulig, har vi undersøkt om det var ulikheter med hensyn til sosiodemografiske variabler (kjønn, alder og inntekt) og geografiske variabler (regioner og størrelse på bosted). I analysen har vi fokusert på innkjøp av mat og på hvordan pandemien har påvirket spisevanene til norske husholdninger.

3.1.1 Mars 2020: Norge stenger ned og utfordringer med hamstring

12 mars 2020 stengte Norge ned. Der det var mulig, skulle folk jobbe hjemmefra. Barnehagene stengte. Skolene stengte. Universitetene stengte. Apoteker, butikker og vinmonopolet holdt åpent. På dette tidspunktet var det stor usikkerhet rundt konsekvensene av koronapandemien. Folk reagerte svært ulikt på denne nedstengningen. Et sentralt tema når det gjaldt mat og dagligvarer var hamstring. I en artikkel i Dagsavisen 13. mars 2020 hevdet Trond Blindheim: «*Folkelig angst og frykt skaper hamstring. Et samfunn har et visst antall idioter som gir blaffen og som tar med seg alt, så det ikke blir noe igjen til andre.*»² Det ble fra offentlige myndigheter og dagligvarebutikkene kommunisert at folk ikke skulle hamstre og at det ikke var fare for matvaremangel.

SIFO gjennomførte to spørreundersøkelser i mars 2020. Den første i perioden 12 – 17 mars (S1) og den andre i perioden 18 – 23 mars (S2). Disse søkte blant annet å kartlegge hvordan norske husholdninger tilpasset seg pandemien, omfanget av hamstring og hvem som hamstret.

I mars 2020 (S2) var den vanligste måten husholdningene skaffet seg mat og andre dagligvarer at de selv dro i butikken (86,6 %). Nettbutikker ble brukt av 8,5 prosent. 8,4 prosent fikk hjelp fra venner/familie/nabo som leverte mat og dagligvarer på døren. En liten gruppe (2,6 %) fikk levert mat på en annen måte.

Resultatene fra denne første spørreundersøkelse (S1) tyder på at ved innledningen av pandemien var det stor usikkerhet knyttet til konsekvensene, blant annet for tilgangen på matvarer. 45 prosent av befolkningen mente det var sannsynlig³ at butikkene ville gå tomme for varer i løpet av de neste 30 dagene. 1 av 3 mente at det var usannsynlig at butikkene ville gå tom for varer. Vi finner en signifikant effekt av alder på hvor sannsynlig de trodde det var

² <https://www.dagsavisen.no/oslo/nyheter/2020/03/13/folkelig-angst-og-frykt-skaper-hamstring/>

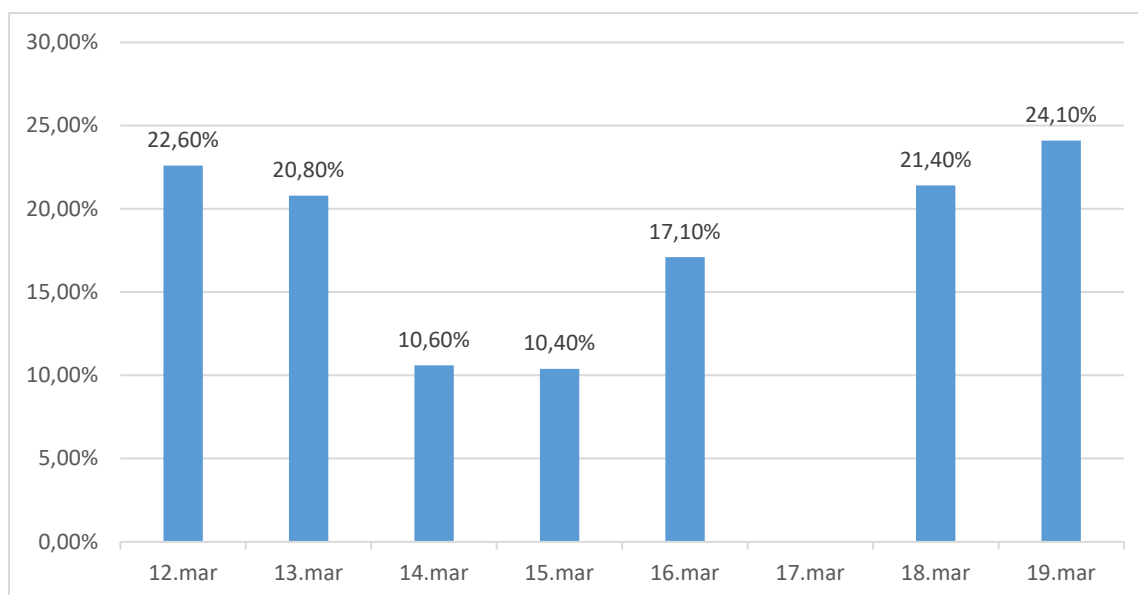
³ Skala: 1 = Svært usannsynlig, 2 = Ganske usannsynlig, 3 = Verken eller, 4 = Ganske sannsynlig og 5 = Svært sannsynlig.

at butikkene ville gå tomme for varer. De som var yngre enn 50 år mente oftere at det var sannsynlig at butikkene vil gå tomme for mat (15-29: $M^4 = 3,42$, 30-39: $M = 3,45$ og 40-49: $M = 3,49$) enn de som var i 50 årene (50-59: $M = 3,07$). De som i størst grad tvilte på at butikkene vil gå tomme for mat, var de som var eldre enn 60 år ($M = 2,69$). Det var ingen effekt av størrelse på bosted eller kjønn på hvor sannsynlig de mente det var at butikkene kom til å gå tom for varer.

I den første av undersøkelsene (S1) oppga 51,7 prosent at de hadde opplevd at «*butikkene går tom for varer*». Vi finner at egne erfaringer betyr mye. Det var en signifikant sammenheng mellom å ha opplevd tomme hyller i butikkene helt i begynnelsen av pandemien og forventningen om at butikkene ville gå tom for varer innen 30 dager. Blant dem som hadde opplevd tomme hyller var det en større andel som mente det var sannsynlig at butikkene ville gå tom for varer inne 30 dager ($M = 3,74$), enn de som ikke hadde opplevd at butikkene hadde gått tom for varer ($M = 2,65$).

I begge undersøkelsene ble det spurte om husholdningen hadde kjøpt inn ekstra mat og eller dagligvarer i forbindelse med koronaviruset. Spørsmålene og svaralternativene som ble brukt var ulike. I den første undersøkelsen (S1) fikk respondentene følgende spørsmål: *Har du hamstret/kjøpt inn ekstra dagligvarer i forbindelse med koronaviruset?* I den andre (S2) fikk de følgende spørsmålet: *Har du eller andre i din husholdning i de siste fem dagene kjøpt mer mat eller andre dagligvarer (ute i butikk) enn du/dere handler til vanlig?* De ulike spørsmålsformålsformuleringene gjør at vi ikke direkte kan sammenligne de to spørreundersøkelsene. I den første (S1) svarte 17,3 prosent at de hadde *hamstret/kjøpt inn ekstra dagligvarer i forbindelse med koronaviruset*. I den andre undersøkelsen (S2) var det 22 prosent som svarte at de hadde *de siste fem dagene kjøpt mer mat eller andre dagligvarer (ute i butikk) enn du/dere handler til vanlig*. I den første undersøkelsen (S1) var det en fallende trend i perioden i perioden fra 12 til 15 mars, se figur 3-1. Nivåene var noe høyere i den andre undersøkelsen og var på i overkant av 24 prosent den 19 mars 2020. På tross av at de to undersøkelsene er ulike i sin spørsmålsformulering viser resultatene at en relativt stor andel av husholdningene kjøpte inn litt ekstra den første uka etter at Norge stengte ned. Det var ingen forskjell her med hensyn på kjønn, alder, bosted, økonomisk situasjon, eller å ha opplevd tomme hyller i butikken. Vi finner at de som forventer at butikkene skal gå tom for mat i større grad oppgir at de har hamstret/kjøpt inn ekstra enn de som mente det var usannsynlig.

⁴ M = gjennomsnitt



Figur 3-1: Andelen som oppga at de hadde hamstret/kjøpt inn litt ekstra dagligvarer i forbindelse med koronaviruset fordelt på dato. Basert på spørreundersøkelse S1 (12 – 16 mars) og S2 (18 – 19 mars). 17 mars var det kun en observasjon. I perioden 20 – 23 mars var det 4 – 6 observasjoner per dag. De er ikke med i figuren.

I den andre undersøkelsen (S2) i mars, var det 22 prosent som svarte at de hadde kjøpt inn ekstra mat eller dagligvarer de siste fem dagene. Disse fikk et oppfølgingsspørsmål knyttet til hvorfor de hadde gjort det (N = 220). Her kunne de oppgi flere årsaker. Den årsaken som flest rapporterte var *Fordi jeg er bekymret for å havne i karantene eller bli syk* (42,7 %). Deretter kom tre andre årsaker *Fordi butikkhyllene går tomme* (28,1 %), *Fordi mange andre hamstrer* (27,7 %) og *Fordi jeg er bekymret for at det ikke blir nok mat/varer fremover* (25,9 %). Den minst vanlige årsaken var *Fordi andre anbefaler meg å gjøre det* (8,2 %).

Det store flertallet (75,6 %) oppga at de ikke hadde kjøpt inn noe ekstra i butikken. Denne gruppen fikk også et oppfølgingsspørsmål om hvorfor de ikke hadde kjøpt inn noe ekstra (N = 756). Den vanligste grunnen som ble oppgitt var *Fordi jeg tror ikke det vil bli problemer med å få tak i dagligvarer fremover* (68,3 %). Deretter fulgte *Fordi jeg tror ikke det er nødvendig* (50,7 %), *Fordi jeg ikke vil bidra til å skape panikk* (43,8 %), *Fordi jeg allerede har et lager hjemme* (24,3 %), *Fordi jeg prøver å unngå folkemengder* (23,7 %). Mindre vanlig årsaker til å ikke kjøpe inne noe ekstra i butikken var *Fordi jeg ikke synes koronaviruset er så farlig* (5 %) og *Fordi jeg kan handle mer på nettbutikker* (3,6 %).

I mars 2020 var de vanligste varene å kjøpe inn ekstra av var tørrvarer, dopapir, hermetikk, frysevarer og medisiner, se tabell 3-1.

Tabell 3-1: Andel som hamstret kjøpt inn ekstra ulike varer/produkter bant dem som oppga at de hadde hamstret/kjøpt inn ekstra og for hele utvalget (S1: Mars 2020)

Vare/produkt	Andel blant dem som oppga at de hadde «hamstret/kjøpt inn ekstra dagligvarer i forbindelse med koronaviruset» (N = 173)	Totalutvalget i undersøkelsen (N= 1001)
Tørrvarer som pasta, mel, knekkebrød, suppeposer	83,5 %	14,4 %
Dopapir	40,6 %	7,0 %
Hermetikk	38,0 %	6,6 %
Frysevarer	37,3 %	6,4 %
Medisiner	33,9 %	5,8 %
Andre matvarer	30,8 %	5,3 %
Antibac/Håndsprit	21,9 %	3,8 %
Sjokolade, snacks, godterier	17,0 %	2,9 %
Batterier	10,7 %	1,8 %
Vann	9,5 %	1,6 %
Engangshansker	6,8 %	1,2 %

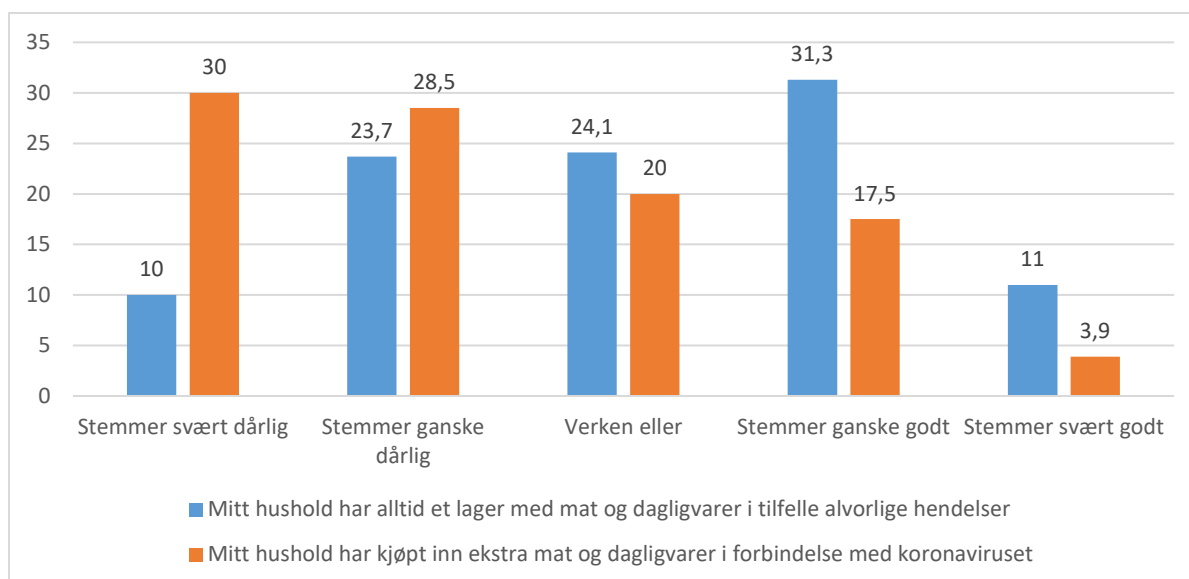
Informantene ble også spurt om det var noen faktorer som kunne medføre at de kom til å begynne å hamstre/kjøpe inn ekstra i tiden fremover, tabell 3-2. Anbefalinger fra myndighetene var det som i størst grad ville bidratt til økt hamstring eller ekstra innkjøp.

Tabell 3-2: Faktorer som kan påvirke om informantene skal begynne å hamstre/kjøpe inn ekstra (S1: Mars 2020: N = 1001)

Ville noe av det følgende fått deg til å kjøpe inn ekstra/hamstre dagligvarer i tiden som kommer?	Andel
Hvis myndighetene anbefaler det	65,9 %
Hvis butikkhyllene tømmes	15,9 %
Hvis mange blir syke i Norge	9,0 %
Hvis noen jeg kjenner blir syke	7,6 %
Hvis mange andre hamstrer	5,2 %

3.1.2 Beredskap

Grenselinjen mellom hva som kan defineres som hamstring og det å kjøpe inn litt ekstra, er uklar. Det å ha litt ekstra mat, medisiner og andre dagligvarer lagret hjemme kan være en del av beredskapen til husholdningene for å håndtere uforutsette hendelser den nærmeste tiden. Spørreundersøkelsene inkluderte spørsmål om hvorvidt husholdningen hadde et lager av mat og dagligvarer i tilfelle alvorlige hendelser, altså et mer generelt spørsmål uten direkte tilknytning til pandemien. Funnene fra mars 2020 tyder på at nivået av beredskap varierer i ulike deler av befolkningen (S1), figur 3-2.



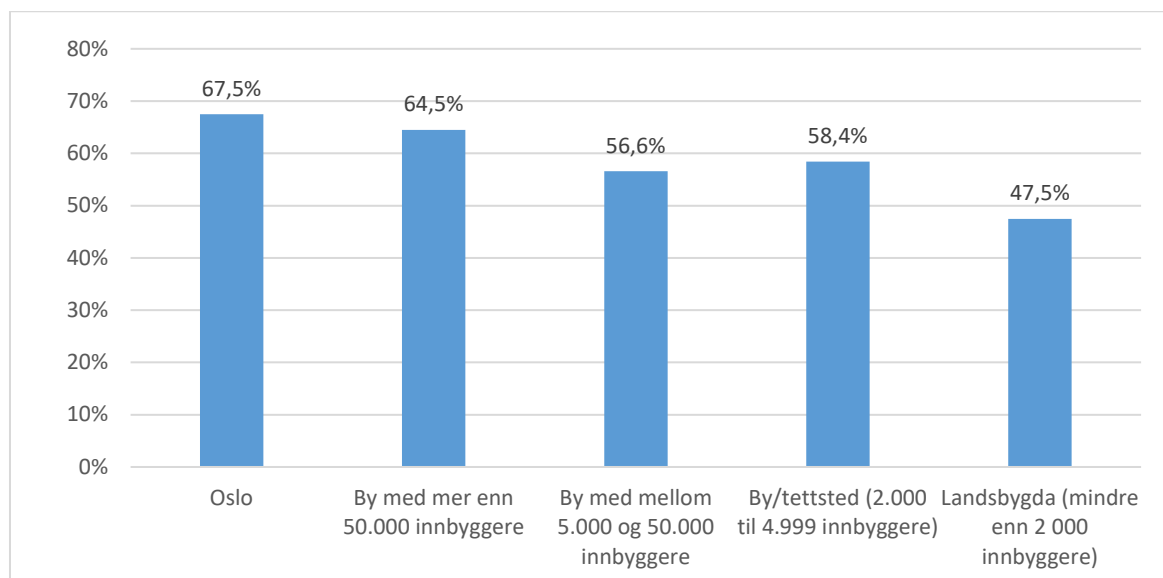
Figur 3-2: Andelen som har et lager av mat og dagligvarer i tilfelle alvorlige hendelser og andelen som har kjøpt inn noe ekstra i forbindelse med koronaviruset (S1: Mars 2020)

34 prosent var uenig i påstanden «Mitt hushold har alltid et lager med mat og dagligvarer i tilfelle alvorlige hendelser», 42 prosent var enige i påstanden. Det var særlig de som var yngre enn 30 år som var uenig i denne påstanden (45,5 %). Vi finner også at andelen som rapporterer at de ikke har et lager av mat var lavest blant dem som oppgir at økonomien til deres husholdning er dårlig (42,8 %). Respondenter som bodde på mindre steder og på landet (færre enn 4999 innbyggere) oppga at de oftere har lagret mat (50%) enn de som bodde i mer tettbygde kommuner (mer enn 50 000 innbyggere) (37,3 %). I Oslo var 35,3 % uenig i påstanden om at de har et lager av mat. Disse variasjonene kan henge sammen med at man i byene har færre store boliger og et større innslag av leiligheter med mindre muligheter for å lagre mat. Datasettet fra mars 2020 (S1) inneholdt ingen variabler om boligtype.

Variasjonen kan også være påvirket av nærhet til butikk. Folk handler generelt oftere i byer. I spredtbygde strøk er det ikke bare større avstand til butikk, de må kanskje også ta høyde for vanskelige kjøreforhold og andre uforutsette hendelser. På spørsmålet som mer konkret handlet om koronasituasjonen, var det en lavere andel som var enig. Kun 21 prosent var enig i påstanden «Mitt hushold har kjøpt inn ekstra mat og dagligvarer i forbindelse med koronaviruset». Andelen som var uenig, var betydelig høyere (59 %). Her finner vi ikke noen variasjon med hensyn til alder eller bosted. Ikke overraskende finner vi at de med dårlig økonomi i mindre grad enn de med god økonomi har kjøpt inn noe ekstra i forbindelse med koronautbruddet. Det var altså færre som oppga at de hadde kjøpt inn noe ekstra i forbindelse med koronaviruset enn andelen som oppga at de hadde et lager av mat og dagligvarer i tilfelle alvorlige hendelser.

3.1.3 Karantene og tilgang på mat

I mars 2020 oppga et flertall (59 %) at de mente de kunne løse problemet med å få levert mat hjem fra nettbutikker dersom de havnet i karantene. Andelen var betydelig høyere i byene enn på landsbygda.



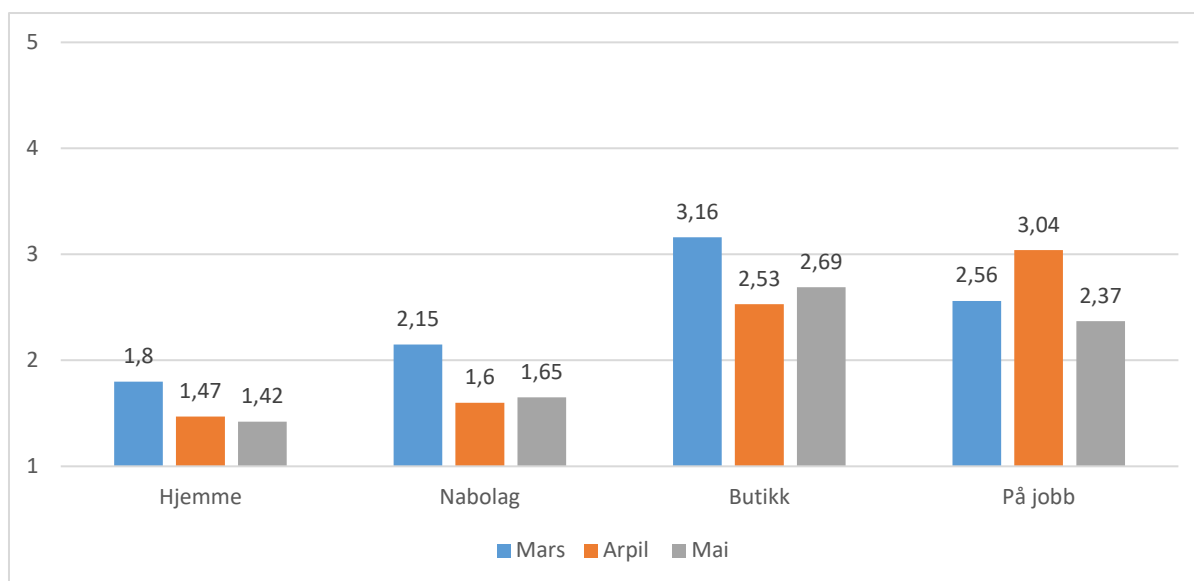
Figur 3-3: Andelen som mente de kunne få levert mat hjem dersom de havnet i karantene fra en nettbutikk fordelt etter størrelse på bosted (S1: Mars 2020: N = 1000)

Andelen som mente de kunne få levert mat hjem av venner eller familie dersom de havnet i karantene, var større (82 %). 9,3 prosent oppga at de ikke kunne få levert mat hjem av nettbutikker, venner eller familie om de måtte være i karantene eller isolasjon. Dette er en sårbar gruppe. Den er sammensatt og vi finner ingen signifikante forskjeller mellom dem og resten av utvalget med hensyn til alder, bostedsstørrelse, økonomi, husholdningsstørrelse, antall barn under 18 som bodde hjemme eller utdanningsnivå. Men, gruppen har en signifikant overrepresentasjon av menn (62,4 %).

34 prosent av respondentene forventet at myndighetene ville sikre at de som måtte i karantene og som ikke kunne få ordnet seg med mat og medisiner, ville få det levert av myndighetene.

3.1.4 Frykt for smitte

Våren 2020 var i stor grad preget av at befolkningen ble oppfordret til å ha minst mulig sosial kontakt for å begrense spredningen av smitte. I tre av undersøkelsene ble det stilt spørsmål om hvor folk opplevde de var utsatte for å kunne bli smittet (S2, S4 og S5), figur 3-4. Minst utsatt for smitte opplevde folk at de var hjemme eller i sitt nabolag. Butikk og på jobb var de to stedene som folk opplevde som det var størst sannsynlighet for å bli smittet. Etter hvert som flere smitteverntiltak bli innført i butikkene falt graden av opplevd risiko for å bli smittet i butikkene.



Figur 3-4: Grad av opplevd utsatthet for å bli smittet av korona på ulike steder i perioden mars – mai 2020 (S2, S4 og S5). 1 = Ikke utsatt, 2 = Lite utsatt, 3 = Verken mye eller lite utsatt, 4 = Ganske utsatt, 5 = Svært utsatt

3.1.5 Endringer i mat- og handlevanene

SIFO gjennomførte også to spørreundersøkelser som så på handlevanene i husholdninger 2020 (S3 og S6). Den første ble gjennomført i april og den andre ble gjennomført i perioden desember 2020 til februar 2021. I begge undersøkelsene var det et stort flertall som oppga at de hadde endret mat- og handlevanene sine, tabell 3-3. Fra april til årsskiftet 2020/21 var det en økning i andelen som svarte nei på spørsmålet om de hadde endret matvaner under koronautbruddet. Funnet kan tyde på at etter hvert som en ny normalitet ble etablert, gled flere tilbake til gamle rutiner og vaner. Likevel ser vi i begge undersøkelsene at en stor andel rapporterte at de dro sjeldnere i butikk og at de da handlet større mengder med mat. Det ble også rapportert om endringer knyttet til hvordan de har tilberedt og tatt vare på mat. Her var endringene generelt lavere og med en fallende tendens ved utgangen av året.

Tabell 3-3: Har du endret matvaner under koronautbruddet? (S3: April 2020: N= 1000 og S6: Desember 2020 – februar 2021: N = 1297)

	April	Des – feb
Nei	29,4 %	36,5 %
Ja, jeg drar sjeldnere i butikken	56,5 %	44,2 %
Ja, jeg handler større mengder mat om gangen	30,4 %	30,5 %
Ja, jeg kaster mindre mat	18,5 %	15,2 %
Ja, jeg bruker mer tid på å tilberede mat	16,7 %	12,7 %
Ja, jeg tar bedre vare på maten	13,0 %	9,6 %
Ja, jeg behandler maten annerledes for å unngå smitte	12,9 %	7,7 %
Ja, jeg lager andre retter enn jeg pleier	10,9 %	6,1 %
Ja, jeg har bygget meg opp et større matlager av langtidsholdbare varer (for eksempel hermetikk og tørrvarer)	9,0 %	11,7 %
Ja, jeg kjøper mer ferskvarer (frukt og grønt, fisk, kjøtt)	6,3 %	
Ja, jeg kjøper matvarer jeg ikke kjøper ellers	5,3 %	
Ja, jeg handler mer mat på nett	4,2 %	
Ja, jeg kjøper mer ferdigretter	4,0 %	

3.1.6 Digitale handlevaner

I løpet av de siste årene har det oppstått flere tjenester for å handle mat på nett. På spørsmål om *Hvilke tjenester har du brukt for å handle mat på nett under koronautbruddet?*, svarte relativt få at de hadde handlet mat på nett. I april 2020 var den mest brukte tjenesten hjemlevering av frokost, etterfulgt av Too Good To Go og dagligvarebutikkens egne internettløsninger, se tabell 3-4.

Tabell 3-4: *Hvilke tjenester har du brukt for å handle mat på nett under koronautbruddet? (S3: April 2020: N = 1000)*

Digitale tjenester for å handle mat på nett	Prosent
Hjemlevering av frokost (for eksempel Morgenlevering)	9,9
Too Good To Go	4,2
Dagligvarebutikkens internettløsninger (for eksempel Kolonial.no, Meny.no)	3,4
REKO-ring	1,9
Hjemlevering fra spisesteder	0,8
Matkasser (for eksempel Adams matkasse, Godt levert)	0,4
Nisjebutikkens internettløsninger (for eksempel delikatessebutikker)	0,2

I april 2020 oppga 4,2 prosent oppga at de hadde endret matvane under koronautbruddet i retning av å handle mer mat på internett (S3). Disse ble spurt hva som var årsakene til at de hadde handlet mat på nett. Tallene her er svært små, men av disse var smittevern viktigst. I april 2020 oppga 80,5 prosent av de som hadde handlet på nett at de hadde gjort det for å unngå å bli smittet, tabell 3-5. Det var også en tro på det var mindre sannsynlig å bli smittet via matvarene i nettbutikk enn i en fysisk butikk. Deretter var det å unngå å smitte andre (38,6 %) som var den nest mest oppgitte årsaken til å handle på nett.

Tabell 3-5: *Hvilke av følgende utsagn om å handle matvarer på nett fremfor å gå i butikken nå under koronautbruddet stemmer for deg? (S3: April 2020: Netthandlerne: N = 42, Hele utvalget: N = 1000)*

Årsaker til å handle mat via digitaletjenester	Netthandlerne	Hele utvalget
Jeg vil unngå å bli smittet	80,5	3,4 %
Jeg tror det er lavere risiko for smitte på matvarene	39,1	1,6 %
Jeg vil unngå å smitte andre	38,6	1,6 %
Jeg er i risikogruppen for alvorlig sykdom	30,4	1,3 %
Jeg er i karantene	13,3	0,6 %
Jeg er i isolasjon	2,1	0,1 %
Jeg tror de digitale tjenestene har sikrere tilgang på varer	3,1	0,1 %

Undersøkelsen gjennomført i perioden desember 2020 – februar 2021 (S6) kartla ulike anskaffelsesmåter for mat, altså hvor maten ble anskaffet, se tabell 3-6. Det store flertallet handlet dagligvarer 1-2 dager i uka (54 %) eller 3-4 dager i uka (35 %). Andre anskaffelsesmåter utenfor hjemmet reflekterer nokså vanlige handlemønstre i Norge. Det finnes få spesialbutikker for mat og torghandel er lite utbredt. Nordmenn flest spiser gjerne på restaurant og kafe av og til, men få gjør det ofte. Slik er det også i denne undersøkelsen.

På slutten av 2020 hadde 13,2 prosent handlet dagligvarer på nett, altså noe flere enn i mars 2020 (spørsmålet ble stilt litt annerledes da). Kun 6,6 prosent handlet dagligvarer på nett på regulær basis. Det har også vokst frem et marked for å få levert hjem råvarene til utvalgte middagsretter i såkalte matkasser. Ved utgangen av 2020 hadde 11,7 prosent prøvd matkasser. Kun 1,8 prosent benyttet seg av matkasser på en ukentlig basis.

Tabell 3-6: Hvor har folk kjøpt mat og hvor ofte (S6: Desember 2020 – Januar 2021: N = 1297)

	Bruker ikke de siste 12 månedene	En gang	Sjeldnere	En gang i måneden	2-3 ganger i måneden	1-2 dager i uka	3-4 dager i uka	5-7 dager i uka
Dagligvare ⁵ (N = 1287)				2,0		55,4	35,0	7,7
Spist ute (på restaurant, kafe el.)	19,1	0,3	35,6	26,8	13,5	3,9	0,3	0,1
Spesialbutikk som slakter, fiskeforretning, grønnsakhandel etc	60,5	0,3	15,8	10,0	8,6	3,1	1,2	
Kjøpt mat direkte fra produsent (f.eks. gårdsbutikk, REKO-ring andelslandbruk)	66,9	1,3	17,0	8,5	4,5	1,4	0,4	
Torghandel eller andre lokale markeder (f.eks Bondens marked, matfestival)	70,5	0,7	19,4	6,2	2,0	0,9	0,2	
Nettsider og Facebook-sider for take-away fra pizzeriaer, gatekjøkken, restauranter e.l.	78,8	0,3	9,7	6,6	3,4	0,7	0,3	0,1
Nettsider eller apper som selger mat med redusert holdbarhet (f.eks Too Good To Go, Holdbart.no)	81,1	0,6	7,9	4,8	3,7	1,4	0,4	0,1
Apper for mat levert på døra fra ulike spisesteder (f.eks Foodora, Wolt, JustEat)	81,8	1,1	7,1	5,2	3,1	0,9	0,6	0,3
Matkasse, matabonnement (f.eks. Godt levert, Nettmat, Morgenlevering)	88,3	0,9	5,8	1,3	1,8	0,9	0,6	0,3
Dagligvarehandel på internett (for eksempel Kolonial.no, Marked.no)	86,8	0,4	5,9	1,8	3,0	1,8	0,4	
Spesialbutikker på nett (f.eks Fiskebilen.no, Spekehuset.no, Dyrket.no, e.l.)	91,5	0,4	5,3	0,2	0,5	0,3	0	0,1

Respondentene⁶ fikk et oppfølgingsspørsmål om hvorvidt de hadde endret bruken som følge av koronapandemien, se tabell 3-7. Samlet sett er det en tendens til økt bruk av digitale anskaffelsesformer mens det har vært en reduksjon i anskaffelse som krever at en drar et bestemt sted for å handle fysisk (eks torghandel). Av de kartlagte anskaffelsesmetodene, var det størst endring i utespising. Det store flertallet oppga at de hadde spist ute mindre (63 %). 6,8 prosent oppga at de hadde sluttet på grunn av koronapandemien. Det er ikke forbausende, tatt i betraktning de begrensninger som ble lagt på utelivsbransjen. På den annen side var det størst økning i andelen som har brukt dagligvarebutikker på internett for å anskaffe mat.

⁵ Spørsmål: Hvor ofte handler du/dere vanligvis dagligvarer?

⁶ Filter: De som hadde brukt tjenestene de siste 12 månedene

Tabell 3-7: Har bruken av tjenesten(e) endret seg som følge av koronapandemien (etter 12.mars), og i så fall, på hvilken måte? (S6: Desember 2020 – februar 2021)

	N	Betydelig mer	Noe mer	Uendret	Noe mindre	Betydelig mindre	Har sluttet pga koronapandemien
Spise ute (på restaurant, kafe el.)	1032	1,5	3,8	25,0	28,9	34,1	6,8
Dagligvarehandel på internett (for eksempel Kolonial.no, Marked.no)	169	26,5	31,1	31,7	6,8	3,4	0,6
Apper for mat levert på døra fra ulike spisesteder (f.eks. Foodora, Wolt, JustEat)	238	6,6	40,1	39,5	6,1	6,6	1,1
Matkasse, matabonnement (f.eks. Godt levert, Nettmat, Morgenlevering)	147	6,9	22,1	56,8	7,6	5,8	0,7
Nettsider eller apper som selger mat med redusert holdbarhet (f.eks. Too Good To Go, Holdbart.no)	239	5,6	19,7	52,7	15,0	5,0	2,0
Torghandel eller andre lokale markeder (f.eks. Bondens marked, matfestival)	378	2,4	4,3	56,4	20,3	13,3	3,3
Nettsider og Facebook-sider for take-away fra pizzeriaer, gatekjøkken, restauranter e.l.	277	1,9	21,3	58,3	8,6	7,9	2,0
Spesialbutikker på nett (f.eks. Fiskebilen.no, Spekehuset.no, Dyrket.no)	101	6,8	16,6	63,9	5,2	5,0	2,5
Kjøpt mat direkte fra produsent (f.eks. gårdsbutikk, andelslandbruk, REKO-ring)	418	2,3	13,4	69,1	9,6	5,0	0,6
Spesialbutikk som slakter, fiskeforretning, grønnsakhandel etc	476	2,9	7,9	70,6	11,0	5,8	1,8

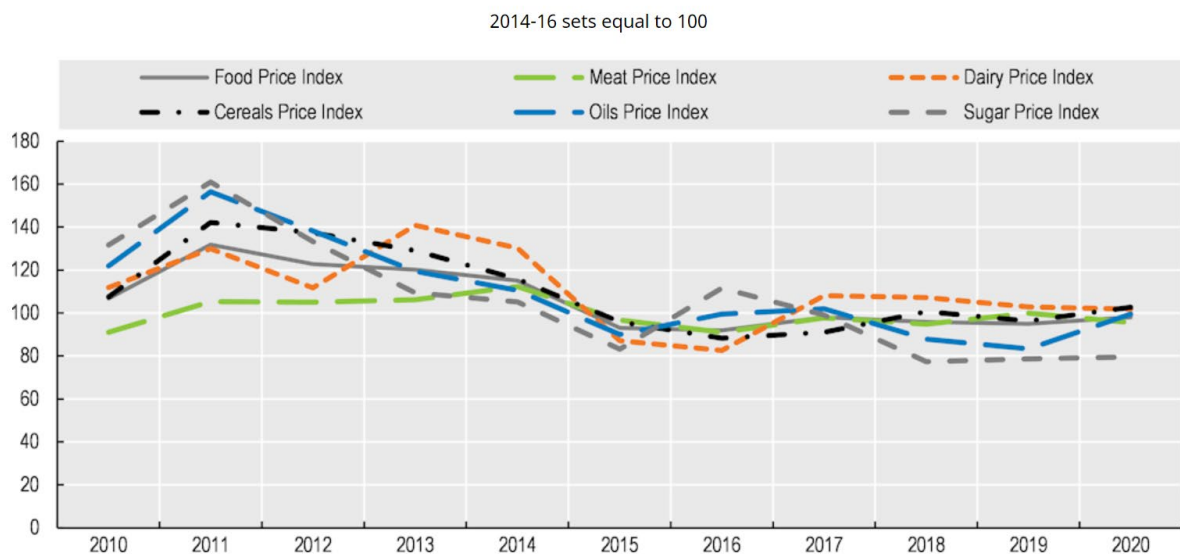
3.2 Informantintervjuer

Det ble gjennomført i alt 5 informantintervjuer som besto av en representant fra produsentsiden, fire distributører og to representanter fra beredskapsmessig forvaltning. Begrunnelsen for intervjuene og hvordan de ble gjennomført er redegjort i kapittel 2.2. I dette kapitlet redegjør vi for våre viktigste funn samt hvilke implikasjoner dette har for våre konklusjoner i rapporten.

I innledningen viste vi til en OECD rapporten *Keep calm and carry on feeding: Agriculture and food policy responses to the COVID-19 crisis* som gir en foreløpig vurdering (oktober 2021) av matberedskapen blant OECD landene (OECD, 2021). Som nevnt i rapporten oppstod en rekke utfordringer i starten av pandemien.

OECD rapporten argumenterer likevel at landbruks- og matsektoren i gjennomsnitt hadde et økonomisk vellykket år. Den globale produksjonen av viktige råvarer – inkludert hvete, mais, ris og soyabønner – økte i 2020. Brutto gårdsinntekter (GFR), som fanger opp bøndernes samlede inntekt, økte med 5 % fra 2019 til 2020 i 54 OECD- og fremvoksende økonomier (OECD, 2020). Mens internasjonal landbrukshandel falt i løpet av de første månedene etter utbruddet, kom handelen ifølge FAO raskt tilbake i gjenge (FAO., 2020). Stabiliteten omfattet også matvareprisene. Til tross for noen tidlige turbulenser i spesifikke markeder, forble gjennomsnittlige matvarepriser relativt stabile på årsbasis, se figur 3-5 under.

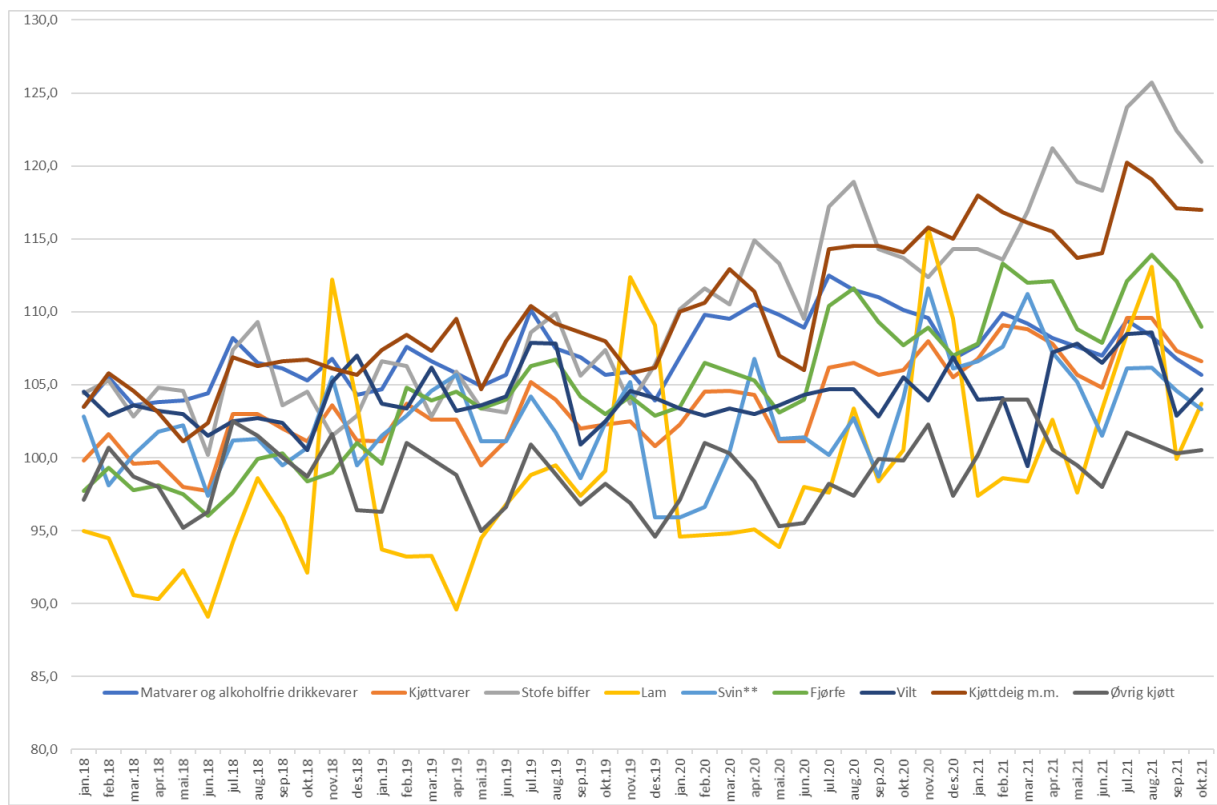
Figure 3. **Average annual food prices remained relatively stable in 2020**



Figur 3-5: Gjennomsnittlig årlig pris på noen sentrale matvarer (kjøtt, meieri, korn, matolje og sukker). De holdt seg rimelig stabile gjennom 2020. Kilde er prisindeksen til Matvareprogrammet til FN, FAO.

I motsetning til finanskrisen i 2007-2010, forholdt prisene seg stabile under pandemien.

Vi ser tilsvarende utvikling i det norske matvaremarkedet siden 2018. Vi finner riktignok en svak økning i prisindeksen, men ingen hopp i prisene som følge av COVID-19 våren 2020. Knekkpunktene i kurvene skyldes ordinære sesongmessige variasjoner uavhengig av pandemien, kanskje bortsett fra storfekjøtt og kjøttdeig, som viser en tydeligere prisvekst. Dette er en indikasjon på stabilitet i forsyningen av matvarer gitt etterspørselen.



Figur 3-6: Utviklingen i norske matvarepriser 2018-2021 ble ikke vesentlig påvirket. Prisindeks 2015=100⁷. Kilde: (SSB, 2021), (NIBIO, 2021)

Dette utelukker ikke at det i Norge forekom ekstraordinære prisøkninger på enkeltprodukter. Men for Norges vedkommende, kan vi slå fast at det ikke oppstod noen vesentlige ubalanser i markedet mellom tilbud og etterspørsel som kunne ha resultert i økte priser.

Likevel: Utbruddet av pandemien og påfølgende nedstengning og regulatoriske tiltak førte til et behov for nye tilpasninger mellom aktørene langs hele verdikjeden for mat. OECD trekker særlig fram frukt- og grønnsakbransjen som må finne alternative kilder for arbeidskraft, matindustri og grossister som tok i bruk nye sanitære tiltak, detaljister som tilpasset seg endringer i forbrukernes etterspørsel, og netthandel som utvidet tilbudet av hjemleveranser.

I det generelle bildet ble dagligvarebutikkens hyller fylt opp igjen etter at den kortvarige hamstringen tok slutt. Lange køer langs grensene krympet raskt etter at unødvendige restriksjoner ble fjernet. Et åpent og forutsigbart system for internasjonal handel med mat bidro til å allokere forsyningen av mat dit den var nødvendig. OECD konkluderer så langt med at hovedrisikoen for matvaresikkerhet ikke primært skyldes sårbarheter langs forsyningskjeden ('availability'), men forbrukernes tilgang ('access') til mat og den ødeleggende effekten COVID-19 hadde på folks levebrød. Spesielt i utviklingsland, der det sosiale sikkerhetsnett generelt er mindre utbygget førte COVID-19 til en alvorlig økning i fattigdom og sult. Men også blant utviklede velferdsstater, kom de mer sårbare grupper som eldre, kronisk syke og fattige husholdninger i faresonen, da COVID-19 avslørte allerede

⁷ Kilde: FAO price index <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>

eksisterende hull i det sosiale sikkerhetsnett. Sosiale hjelpeprogrammer og utdeling av mat var derfor avgjørende (og i mange tilfeller fortsetter å være det) for å unngå økt matmangel.

Det er i lys av dette store bildet vi drøfter noen av intervjuene med aktører i norsk matvaresektor som på ulike måter hadde en rolle i forståelsen og fortolkningen av hva som skjedde i Norge. I hvilken grad samsvarer eventuelt avviker Norge fra hovedkonklusjonene i denne rapporten, var bakenforliggende spørsmål i vår analyse.

I det følgende gjengir vi informantenes vurdering av hvordan pandemien påvirket matberedskapen, hvilke sårbarheter som ble avdekket, hva disse sårbarhetene skyldes og hva som kan gjøres for å redusere sårbarheten.

3.2.1 En uforutsett hendelse

Den samfunnsvitenskapelige litteraturen skiller gjerne mellom begrepene risiko og usikkerhet (Knight 1921). Risiko betegner hendelser som er mulig å kalkulere gjennom kvantifiserbar kunnskap, for eksempel ved en antatt sannsynlighet (slik som i såkalte ROS-analyser), mens usikkerhet omhandler fraværet av en kalkyle over en tenkt framtidig hendelse. Usikkerhet handler med andre ord om å tenke om det utenkelige.

Tilsvarende distinksjon synes å ligge til grunn for Direktoretat for sivilt beredskap (DSB) sin rapport *Risiko- og sårbarhetsanalyse av norsk matforsyning* (DSB 2017). I forbindelse med lanseringen av rapporten skrev assisterende direktør i DSB Per Brekke en kronikk der han hevdet at «*Beredskap er å ta høyde for det uforutsette*» (Per Brekke 1702 2017).⁸ Ovennevnte rapport la i sin analyse av norsk matberedskap heller ikke spesifikt vekt på en pandemi som en framtidig risikofaktor. DSB la i denne rapporten til grunn 6 scenarier for uønskede hendelser – ingen av disse adresserte pandemier direkte. Dyresykdommer ble naturligvis trukket fram, særlig på bakgrunn av forekomsten av fugleinfluenza et par år tidligere. Ordet «pandemi» nevnes tre ganger, mer eller mindre i en bisetning, uten at denne uønskede hendelsen drøftes eksplisitt.

I de generelle og årlige risikovurderingene fra DSB framheves imidlertid pandemier og legemiddelmangel som viktige risikofaktorer. I rapporten *Analyser av krisescenarier* fra februar 2019 (DSB 2019) skårer pandemier høyest med tanke på sannsynlighet og konsekvens, der sannsynligheten for en alvorlig pandemi er angitt med 75 prosent i løpet av 100 år. På tross av risikobildet fra DSB framsto pandemien allikevel som noe uforutsett i den norske offentligheten, slik Aftenposten journalist Kjetil B Alstadheim påpekte under overskriften «*Hvorfor skrev jeg aldri om pandemien?*» (Aftenposten 24.4.2021). Han dokumenterer at norske medier skrev lite om hva pandemier innebærer og hvilke konsekvenser den kunne få. Oppmerksomhetsnivået i norsk offentlighet omkring risiko for pandemi var generelt sett lavt. Så også hos våre informanter. «*Vi hadde planverk og øvelser i forkant, men denne kom som en overraskelse*», fortalte en distributør. På tross av etablerte systemer for beredskapshåndtering, var de ikke forberedt på en pandemi. En annen fortalte at ledergruppa i foretaket var på en strategisamling i Tyskland da kunngjøringen om restriksjoner kom 12. mars 2020, og at de «*doblet omsetningen over natten*», «*etablerte en krisestab*» og «*vi ble totalt utsolgt og måtte rigge oss enda raskere enn vi hadde tenkt*».

⁸ <https://www.dsb.no/nyhetsarkiv/2017/matsikkerhet-i-en-verden-med-okende-usikkerhet/>

Heller ikke forbrukerne var forberedt på effektene av pandemien, noe som distributørene opplevde som utstrakt hamstring av enkelte varegrupper de første dagene. Flere opplevde hamstring som «*overraskende*», noe som kom brått på, all den tid de selv opplevde seg som leveringsdyktige på alle varer på kort sikt. Informantene var imidlertid enige om at «*normalsituasjon oppstod ganske raskt*» etter at «*flere av oss gikk ut i media og sa at det ikke var nødvendig*». Da det var altså «*ingen grunn til å hamstre varer*», som én hevdet, ble hamstringen oppfattet primært som en kommunikasjonsmessig utfordring, og ikke et beredskapsmessig problem. På tross av at det ifølge informantene fort oppstod en normalsituasjon, avdekket pandemien en del utfordringer.

3.2.2 Sårbare forsyningskjeder

Den overnevnte OECD rapporten peker på flere sårbarheter i forsyningskjeder som følge av manglende arbeidskraft i produksjonen, endrede etterspørselsmønstre samt redusert kapasitet i distribusjon som følge av smitteutbrudd. De norske aktørene opplevde tre typer sårbarheter.

For det første import. Norge er avhengig av import for en rekke råvarer, både som innsatsfaktorer og konsumprodukter, i første rekke frukt og grønt samt kjøtt. «*Det mest sårbare var importleddet*», ble det hevdet. Dette ble «*grundig erkjent i begynnelsen av krisen*», hevdet en distributør. Problemet var imidlertid primært knyttet til innreiserestriksjoner ved grenseoverganger, noe som skapte lange køer av trailere. Disse ble ganske raskt løst som følge av innføring av et meget strengt smittevern når det gjaldt utenlandske sjåførere og deres sosiale kontakter på mottaksleddet. På den annen side ble selve verdenshandelen med mat oppfattet som velfungerende når det gjaldt tilgjengelighet av varer, noe som kan bekreftes av OECDs prisutvikling. Denne utviklingen står i kontrast til finanskrisen 2007-2009, som medførte massive prisøkninger særlig på korn og kjøtt.

Den andre sårbarheten gjaldt manglende kapasitet, i første rekke som følge av hamstring, men som en distributør hevdet, begrenset til noen produkter:

Hamstringsperioden varte noen dager, mel og gjær, dopapir. Det gjaldt produkter det tar tid å produsere – spesielt gjær det tok lang tid før det var normalt. Litt rundt ferskt kjøtt - mest som råvarer til foredlingsbedrifter.

I Osloområdet ble det i tillegg meldt om hamstring av vannflasker. Men sett fra distributørene og myndighetenes side ble ikke dette oppfattet som et vesentlig beredskapsmessig problem.

En noe større utfordring ble knyttet til misforholdet mellom innenlandsk produksjon og etterspørsel. «*Produksjonen er rigget mot et norsk etterspørselsmønster i normaltider der vi finner utstrakt grensehandel på utvalgte varer som kjøtt. Når denne bortfaller, oppleves det som en mangelvare*», ble det hevdet. Mangelen omfattet storfe og svinekjøtt, og særlig når det gjaldt tilgang på svinekjøtt i forbindelse med ribbesesongen. Under ordinære omstendigheter, vil et marked reagere med økte priser, slik det skjedde med prisen på munnbind. En slik utvikling ble forhindret av reguleringspolitikken i landbruket. For det første ble varemangelen løst med økt import av svinekjøtt – fra Tyskland. For det andre ble markedsføringen rettet inn mot substitutter på juletallerkenen. «*Det ble ikke reklamert med svinekjøtt før jul – all markedsføring ble innrettet mot pinnekjøtt*». For lammekjøtt fantes det et betydelig reguleringslagret kvantum på norske fryserier. Fryselageret ble tømt «*i løpet av*

kort tid». En kombinasjon av økt import og markedsføring avverget dermed innenlandske varemangel.

En tredje utfordring gjaldt forholdet mellom produksjonskapasitet og smitteutbrudd. Produksjonsbedriftene og distributørene levde under en konstant bekymring for et smitteutbrudd blant ansatte – og alle var enige om at nedstengninger blant produsenter og distributører kunne føre til alvorlig svikt i forsyningen. «*Grensepassering, høyt sykefravær – det var nummer en sårbarhet. Vi innførte umiddelbart tiltak for å begrense smitte*», hevdet en distributør, «*vi var livredde for et utbrudd på et av anleggene*» hevdet en annen. I den forbindelse ble det uttrykte en annen distributør hvor viktig samarbeidet med myndighetene var.

Smittevern handler om intern håndtering og mot leverandør og kunde. Samarbeid med myndighetene og kommunelegen var ekstremt positiv – de var raske på ballen god kommunikasjon. Vi var redd for å måtte stenge ved ett smittetilfelle –men det var god kommunikasjon, vi opplevde å kunne være åpne som viktig.

En annen kapasitetsfaktor var arbeidskraft. «*Resultatet av pandemien var at vi mistet alle østeuropeiske sjåførere*», fortalte en distributør. «*Omsetningen doblet seg over natten*», hevdet en annen. I sum ga dette en akutt mangel på sjåførere og lagerarbeidere både i industrien og hos distributørene. Ifølge rapporten *Risiko- og sårbarhetsanalyse av norsk matforsyning* fra Direktoratet for sivilt beredskap (2017:28) beskrives en lagerstruktur blant norske kjedegrossister basert på et sentrallager- oftest plassert på Østlandet - og regionale lagre. En spredt lagerstruktur skaper et sårbart distribusjonssystem, særlig mellom sør og nord. «*En del av aksene – spesielt nord-sør – når vi passere Grong er det begrenset med alternative transportmåter og veier*», ble det hevdet. Transport og lagerarbeid blir kjernen i deres virksomhet. Norsk matvaredistribusjon er dessuten koplet til et globalt handelssystem basert på «just-in-time» prinsippet uten ordinære varelagre. Nedstengninger ville derfor omgående resultere i tomme butikkhyller. Nedstengninger i andre deler av næringslivet - i første rekke i hotell og restaurant - frigjorde imidlertid arbeidskraft som kunne overføres til distribusjon. Ifølge informantene finner vi et norsk distribusjonssystem, som i likhet med hva vi finner i OECD-landene for øvrig, relativt raskt tilpasset seg kapasitetsproblemer, stengte grenser og hamstring.

3.2.3 Viktige lærdommer?

Da pandemien kan betraktes som en uforutsett hendelse, kan det være interessant å spørre om hva som var de viktigste lærepunktene. Hva slags erfaringer har informantene trukket ut av pandemien? Dersom pandemien var en stresstest på norsk matberedskap – hvilke lærdommer kan vi trekke for framtiden? På dette spørsmålet var det ulik respons. Fra et beredskapspolitisk ståsted ble det fremmet en rekke generelle betraktninger knyttet til norsk importavhengighet, sårbarheten i verdikjeder. Vi må tenke annerledes hevdet flere, vi er sårbare på grunn av vår importavhengighet. «*En diskusjon vi må få opp er selvforsyningsgraden – men hvordan vil ikke jeg gå inn på*», hevdet en distributør. «*Vi er avhengig av globale verdikjeder – en lærdom bør være at vi må være mindre avhengig av globale verdikjeder?*» hevdet en.

Ingen av informantene ønsket å utdype sine synspunkter ytterligere i det de oppfattet dette som politiske spørsmål. De fleste av næringsaktørene var også ganske ordknappe når det

kom til konsekvenser for den enkelte bedrift. Noen svarte unnvikende på spørsmålet, at det lå utenfor deres ansvarsområde. «Vi øver ikke på scenarier – vi øver på konsekvensene – det blir det samme uansett hva som skjer», var en relativt ordknapp respons fra en annen. En tredje svarte at en viktig lærdom fra denne pandemien var «å se for seg nok reelle scenarier». Bedriftenes interne beredskapsstrategier var forståelig nok konfidensielle.

Mest interessant er hvordan pandemien gav bedriftene et både økonomisk og organisatorisk løft. Stengte grenser mot Sverige ga varehandelen økt omsetning. «Kjempeoverskudd pga omsetningstopp», «Dobling over natten», «Tømte lagre» var ord som gikk igjen. I tillegg ga pandemien muligheten til å jobbe på mer effektive måter:

«Vi fant nye måter å jobbe på: samarbeid med nye arbeidsmarkeder – lagerjobbing er ikke noe nordmenn vil jobbe med.» (distributør)

«Kapasitet nå etter pandemien, nesten bedre enn før: Vi har fått sett på alternative måter å jobbe. Må bruke de ressursene vi har i Norge ved å se på andre arbeidsmarkeder.» (distributør).

Viktigste lærdommen for informantene var at de var uforberedt på selve scenariet. Pandemien kastet bedriftene ut i en rekke utfordringer knyttet til logistikk, bemanning og forsyning. For bedriftene selv gav disse utfordringene en mulighet for å effektivisere og forbedrede rutiner.

3.2.4 Oppsummering

Pandemiens effekter på norsk matberedskap bekrefter ifølge våre informanter den utviklingen vi finner i de øvrige OECD-land. Når det gjaldt forsyning av mat ble det observert tendenser til hamstring i alle land, og en del sårbarheter i produksjons- og importleddet ble avdekket. Men markedet stabiliserte seg ganske raskt uten vesentlige endringer i matvareprisene på engros- eller forbrukerleddet. Når det gjelder tilgangen på mat, varierer riktignok bildet mellom de ulike OECD land avhengig av gjennomførte smitterestriksjoner og av de sosiale effektene av nedstengning. Men på forsyningssiden representerer pandemien i Norge det store bildet. På bakgrunn av våre intervjuer er det allikevel grunn til å diskutere noen av forutsetningene i beskrivelsen av et velfungerende marked i form av stabil matvareforsyning og en velfungerende import. Problemene ifølge informantene dreide seg i første rekke om det vi kan kalle friksjonsusikkerhet (se tabell 3-8 under), dvs. forsinkelser i å frakte matvarene fra produsent og fram til forbruker noe som kan skyldes forsinkelser ved grensen, kødannelser, nedstenging som følge av lokale smitteutbrudd samt hamstring. På mange måter lar disse problemene seg løse gjennom administrative virkemidler.

Tabell 3-8: Friksjonsmessig eller strukturelt betinget usikkerhet.

	Friksjonsmessig usikkerhet	Strukturell usikkerhet
Kjennetegn	Kødannelser, hamstring, forsinkelser	Misforhold mellom tilbud etterspørsel
Kritiske faktorer	Grensepasseringer, nedstengninger, smitteutbrudd, svikt i infrastruktur	Import, innsatsfaktorer (arbeid og kapital),
Tiltak	Administrative tiltak	Produksjonskapasitet

En annen form for usikkerhet betegnes av et misforhold mellom tilbud og etterspørsel av mat som følge av pandemien, noe som ble framhevet fra produsentsiden. Kritiske faktorer er restriksjoner på import som følge av handelsrestriksjoner og høye priser, mangel på innsatsfaktorer (arbeid) eller en underkapasitet i produksjonen. Slik vi tolker informantene det, representerer disse faktorene en underliggende risiko i matberedskapen. Importen er avhengig av en velfungerende verdenshandel, noe som ikke kan tas for gitt. Finanskrisen 2007-2009 er et eksempel på det med galopperende råvarepriser, hamstring på engrosnivå og spekulasjoner på korn og andre basisvarer. En annen faktor er norsk produksjonskapasitet. Norsk kjøttproduksjon er tilpasset en norsk handelslekkasje på kjøtt. Derfor er det et misforhold mellom innenlandsk tilbud og etterspørsel. Økt import, men også fulle reguleringslagre for lammekjøtt bidro til å dekke over dette misforholdet. Slik vi oppfatter informantene, foreligger det en innebygd sårbarhet i norsk matberedskap som ikke fikk konsekvenser denne gangen. Strukturell usikkerhet håndteres primært gjennom politiske vedtak.

3.3 Fokusgrupper

I kapittel 1 gikk vi igjennom det praksisteoretiske bakteppe for dette prosjektet. Der skilte vi imellom tre slike praksiser: Innkjøp; Oppbevaring og tilberedning; Spising.

Her vil vi bruke de matrelaterte praksisene som analysekategorier for den digitale fokusgruppen. Vi presenterer derfor resultatene for hver av disse kategoriene. Hamstring er et omstridt tema som i ganske stor grad skaper moralsk forargelse. Derfor har vi et eget underkapittel hvor vi presenterer funnene fra deltagerens tanker og refleksjoner rundt dette.

Samtidig ser vi at det er noen paradokser og dilemmaer knyttet til hamstring. En av årsakene er nok forståelsen og tolkningen av hva hamstring er.

3.3.1 Innkjøp/Tilgang

Fokusgruppedeltagerne gjorde tilpasninger i innkjøpspraksisene under pandemien. Noen av disse nye vanene var stabile over lengre tid, mens andre virket mindre stabile og deltagerne tok rimelig raskt opp igjen gamle vaner.

Hjemmekontor ga muligheter for å handle på andre tidspunkter hvor det ikke var så mange andre i butikken. Dette var noe alle deltagerne hadde gjort. I en periode begrenset de også antall butikkbesøk, men de fleste falt tilbake til gamle vaner med flere ukentlige butikkbesøk ettersom smittetrykket avtok. Ingen av deltagerne oppga at de hadde handlet matvarer på nett under pandemien. Her skal vi minne oss på den geografiske spredningen til deltagerne, selv om noen av de bodde ganske sentralt, kan det være at netthandel ikke er et så utviklet tilbud der de bor. I tillegg er det nok større familier med barn som bor hjemme som er de største forbrukerne av netthandel.

Én av deltagerne fortalte at færre butikkbesøk hadde ført til et lavere forbruk av frukt og grønt. Deltageren fortalte at frukt og grønt var noe man ofte plukket med seg som noe ekstra når man var i butikken. En annen deltager bemerket at på den positive siden førte færre butikkbesøk til mindre kjøp av det du hadde lyst på, og at man i større grad bare kjøpte det du faktisk trengte.

Vi spurte fokusgruppedeltagerne om de hadde handlet for noen eller om andre hadde handlet for dem i løpet av pandemien. To fortalte at de selv hadde sittet i karantene mens de ventet på prøvesvar: Én hadde hatt nok mat til å greie seg gjennom ventekarantenen, mens den andre hadde fått hjelp av sine søsken. En annen hadde selv en svigermor som de hjalp med innkjøp igjennom første delen av pandemien, mens en annen fortalte om en bestemor i risikogruppen, hvor deltagerens foreldre hadde trått til med innkjøp de første månedene. De andre deltagerne hadde hverken hjulpet andre, ei heller hatt behov for hjelp selv.

Mot slutten av fokusgruppen spurte vi deltagerne om hva de kunne ønske seg av myndighetene. Rett og slett hva de så som myndighetenes rolle i en krisetid. Her var deltagerne samstemte i at de ønsket seg mer informasjon, helst per tekstmelding (sms) eller i hvert fall ett sted man kunne gå for å få informasjon. Også i dette tilfellet kom paradoksene rundt hamstring til syne: Én ville ha informasjon om det var noe man burde kjøpe, mens en annen ønsket meldinger om at nå måtte vi ikke hamstre. Andre syntes myndighetene stort sett hadde gjort en god jobb, spesielt sammenliknet med andre land.

3.3.2 Oppbevaring og tilberedning

Flere av fokusgruppedeltagerne hadde mat hjemme for opptil én uke. De beskriver det som nærmest tilfeldig at de hadde tørrmat, hermetikk og litt i fryseren som da vil kunne holde for en stund. Det var ikke noe de hadde planlagt, men noe de faktiske trodde at de fleste ville ha hjemme. Med andre ord tenkte de nok at de fleste sikkert kjøper med litt ekstra av og til som blir liggende og dermed utgjør et slags beredskapslager, uten at de brukte den beskrivelsen. En av deltagerne beskrev seg selv som "en hamstrer". Det hadde nok sin bakgrunn i at deltageren hadde hatt flere barn boende hjemme, og ikke helt hadde greid å omstille handlevanene til at de nå bare var to. Men deltageren var klar over at de kjøpte inn litt for mye også til vanlig, og hadde satt et langsiktig mål om å trappe ned på dette.

Ellers var de andre deltagerne ènpersonshusholdninger eller voksne par uten barn. De bodde i mindre leiligheter eller hybler og hadde nok begrenset med lagringsplass. Spesielt gjaldt dette størrelsen på fryseren – med ett unntak hadde de bare en liten fryseboks i kjøleskapet, og ikke kistefryser eller liknende. Dette kan gjøre disse husholdningene mer sårbare om de over lengre tid ikke skulle komme seg til butikken. For eksempel vil tilgangen på grønnsaker begrense seg til det som blir kjøpt ferskt, som har betydelig lavere holdbarhet enn frossen.

3.3.3 Hamstring

Dette siste punktet bringer oss over i diskusjonen om hamstring. Flere av fokusgruppedeltagerne beskrev hvordan de selv hadde avstått fra hamstring når de enten så eller hørte om at andre hamstret, og spesielt når oppfordringer om å avstå fra det kom i nyhetene. De ville ikke bidra til dette, og handlet derfor bare akkurat det de trengte. Én av deltagerne fortalte at de tilfeldigvis var tomme for dopapir den første lørdagen etter nedstengningen (lørdag 14.mars), og at butikkhyllene var mer eller mindre tomme for dette. De hadde lyktes å få tak i det, men kjøpte ikke ekstra, bare det «vanlige» antallet doruller.

Andre deltagere beskrev hvordan det i lengre tid, ja faktisk allerede før pandemien, hadde vært tomt for mel. I de første dagene hadde det også gått tomt for andre tørrvarer i butikkene, men hyllene ble raskt fylt opp igjen. Og da hadde hamstringen gitt seg. En av informantene jobbet i en matbutikk i den første perioden, og hen så da en enorm etterspørsel

etter pasta de første dagene. Etter en stund kom det visstnok flere tilbake til butikken og ville levere tilbake igjen en del av den pastaen de hadde kjøpt. Andre varer deltagerne hadde merket seg at det var tomt for i lengre perioder var gjær og vaskemidler, mens en opplevde at nærbutikken hadde vært tomt for havregryn én gang. I den grad det var noen enkeltvarer som det var tomt for i butikken, fortalt i hvert fall en av deltagerne at hen da *“bare tok noe annet”*.

En annen informant beskrev hvordan de i begynnelsen av pandemien bare hadde hatt tørrvarer og tomatsuppe. For eksempel hadde hen spagetti, men ingen saus eller liknende å ha på spagettien. Dette hadde gjort at maten hadde blitt noe ensformig, ensidig og litt kjedelig.

Men, som vi nevnte i innledningen, så er det også noen paradokser rundt dette med hamstring: Når vi spør dem hva de matmessig har lært av pandemien, så kommer nettopp hamstring opp som en utfordring. Dette er noe de selv vil unngå. Men, tanken er at de selv skal kjøpe inn litt ekstra *før* folk (dvs. *de andre*) begynner å hamstre. Riktignok skal de bare kjøpe inn det som er viktig for dem, og kanskje noen middager ekstra eller litt pålegg. Når vi da spør dem om ikke dette på ett vis kan betraktes som hamstring, så var ett svar at mange andre selv i en normalsituasjon ukeshandler, og da bør ikke et beskjedent innkjøp av noen ekstra matvarer bli slått i hartkorn med hamstring. Et visst lager av mat oppfattes altså ikke som hamstring.

3.3.4 Spising

Når det gjelder måltidsmønsteret var fokusgruppedeltagernes erfaringer sammenfallende. På hjemmekontoret forskjøv måltidene seg i tid (frokost kunne for eksempel bli spist ved lunsj-tid og middag til aftens), og det ble også færre måltider. Standarden til vanlig, før pandemien, ser ut til å ha vært 3-4 måltider for dag: Frokost – Lunsj – Middag – og eventuelt også aftens. Dette er en typisk måltidsrytme i Norge (Gronow & Holm, 2019). Under pandemien ble det for mange redusert til 2 måltider på det jevne.

Hvor avanserte måltidene var varierte en del. Enkelte fortalte at måltidene ble enklere med lite forberedelser. En annen fortalt hvordan hen hadde blitt en mye bedre kokk på hjemmekontoret under pandemien og laget flere retter fra bunnen av. Nå var vedkommende tilbake på kontoret, og hadde ikke lenger så mye tid til å lage mer forseggjorte retter. Men dette var en kompetanse hen tenkte ville kunne komme godt med om hjemmekontor igjen blir aktuelt. Det ville gi en økt fleksibilitet.

Å lage middager og måltider fra bunnen er jo ofte forbundet med ‘kos’. Som sagt så var det kanskje ikke så mange som koste seg med å lage avansert mat, men flere fortalte at det nok hadde blitt mer kosemat under pandemien, og spesielt på hjemmekontoret. «Der kan jo ingen se meg», som en formulerte det. En annen beskrev hvordan restriksjonene gjorde at hen var mer hjemme, fremfor å dra på besøk til noen, og da ble det mer kosemat også. Kosematen var søtbakst og pannekaker, men også sjokolade. En av deltagerne viste til og med frem en velfyllt godteskål!

Take-away var det litt delte meninger om. De fleste brukte det ganske sjeldent til vanlig, og det hadde egentlig ikke blitt så mye mer under pandemien. Dessuten hadde jo restaurantene som hadde et take away-tilbud vært stengt en stund under pandemien, som en av deltagerne

påpekte. Det begrenset jo bruken helt naturlig. Andre var opptatt av at take-away egentlig var ganske dyrt, og én mente å lage bedre pizzaer selv!

Matsvinn er noe alle informantene forteller at de er generelt opptatte av og noe som de prøver å redusere mest mulig også i en normalsituasjon. De fleste fortalte at de hadde lyktes godt med dette under pandemien. Men, en deltager fortalte hvordan restemat som vanligvis ville bli tatt med på jobb eller skole («Restemat er jo perfekt til lunsj!»), nå under pandemien ble glemt og til slutt kastet. Restemat passet åpenbart bedre til en slags normalsituasjon, og den hadde ikke fått en ny plass i pandemitiden.

Når vi leser disse resultatene, så trer konteksten eller sammenhengen tydelig frem. Dette er i tråd med praksisteorien som vi har lagt til grunn. Praksisene er situerte og det medfører at ulike materielle og immaterielle elementer har betydning. Eksempler på slike elementer er butikker i nærheten av hjemmet, frysekapasitet, men også for eksempel kunnskap.

Fra metodekapittelet husker vi at vi hadde forskjellige typer husholdninger, ett eldre ektepar, en student som var samboer, eller kanskje bodde i et kollektiv og noen som hadde bodd alene lenge. Disse husholdningstypene vil ha ulike tilganger på de elementene vi akkurat nevnte over. I tillegg kommer den geografiske dimensjonen som tilfører ytterligere variasjoner: Har du god tilgang på butikker i nærheten av din bolig? Bor familien i nærheten, eller kanskje på en annen kant av landet? Hvilke muligheter er det for å få mat levert på døren, og hvordan er tilbudet av take-away på ditt bosted?

4 Avsluttende kommentarer

Vi har gjennom denne undersøkelsen søkt å kartlegge forsyningen, tilgang til mat og forbrukspraksiser knyttet til matberedskap under COVID-19 pandemien gjennom analyser av statistisk intervjumateriale, informantintervjuer med nøkkelpersoner og fokusgruppe med forbrukere. Siktemålet har vært å samle lærdom med tanke på matsikkerhets- og beredskapsstrategier.

Informantintervjuer tyder på at pandemien i begrenset grad påvirket matvareforsyningen i Norge. Dette bildet samsvarer med det man finner i OECD-landene for øvrig. Til en viss grad forelå det vi har kalt en *friksjonsbasert risiko* (hamstring, kødannelser, forsinkelser, problemer ved grensepassering), men disse lot seg løse effektivt gjennom administrative tiltak og samarbeid mellom myndigheter og næringsaktører i form av informasjonskampanjer, kjøretillatelser over grensen mv. Samtidig fant vi en latent, men *strukturell risiko* knyttet til manglende selvforsyning, underkapasitet i produksjonen av basale landbruksvarer (kjøtt) og importavhengighet. Et velfungerende verdensmarked, innenlandske overskuddslagre og en vellykket markedsføring fra næringsaktørene gjorde denne risikoen mindre manifest. Denne risikoen fordrer med langsiktige grep i form av investeringer og kapasitetsutvidelser. Vi oppfatter at strukturell risiko primært løses gjennom langsiktige tiltak.

Folks tilgang på mat under pandemien avhenger av en rekke faktorer, åpne butikker, muligheten for mobilitet, folks inntekter, sysselsetting osv. Her er bildet mellom land mer sammensatt.

I intervjuundersøkelsen har vi søkt å kartlegge endringer i folks handlemønstre under koronapandemien. Her fant vi at et stort flertall oppga å ha endret vaner, både når det gjaldt innkjøp, matlaging og spising. Fysiske butikkbesøk dominerer fortsatt dagligvarehandelen i Norge. Selv om digitale løsninger vokser raskt, er det fortsatt snakk om lave nivåer. Dette stemmer godt overens med det vi fant i fokusgruppen:

- *Ingen av fokusgruppedeltagerne hadde benyttet seg av netthandel. Så selv om netthandel har hatt stor vekst under pandemien, så er det fra ganske lave nivåer. Men, både statistikken og fokusgruppen viste at folk i hvert fall for en periode begrenset antall butikkbesøk i uken. Det medførte nødvendigvis større innkjøp per butikkstur og et behov for langtidsplanlegging av måltidene.*

Tidligere forskning på matsvinn på SIFO har vist at slik langtidsplanlegging faktisk kan øke matsvinnet fordi mange ikke klarer å følge planen de har satt opp. Planene for uken kan fort bli endret ved at noe dukker opp (bursdager, avslutninger) noe som gjør at særlig de planlagte middagene ikke nødvendigvis blir spist (Hebrok & Heidenstrøm, 2017). Selvfølgelig var det færre overraskende sosiale tilstelninger under pandemien, men kanskje fristet ikke fiskekaker til middag på onsdag allikevel.

- *I det statistiske materialet finner vi også at de som bor i by har mindre lagre av mat enn de som bor utenfor byene.*

På den ene siden kan det forklares med at folks boliger i byene er mindre, og dermed har de mindre plass til å lagre mat. I fokusgruppen vår, hvor enpersonshusholdningene var i flertall,

så vi tydelig at for eksempel mulighetene for lagring av frossenvarer var begrenset. Deltagerne brukte også butikkene i nærheten som et forlenget lager, kanskje spesielt av frossenvarer, men til dels også ferskvarer som frukt og grønt.

- *Fra det statistiske materiale identifiserte vi særlig en sårbar gruppe som ikke kunne få levert hjem mat fra nettbutikker eller gjennom sitt sosiale nettverk (familie og eller venner). Denne utgjorde 9,3 prosent av befolkningen. Dette er en sammensatt gruppe og skiller seg i liten grad fra resten av befolkningen, med unntak av at det er et flertall av menn i denne gruppen.*

Hamstring var noe alle aktørene, inkludert fokusgruppedeltagerne var opptatte av. Men, hva er nå egentlig hamstring? Fokusgruppedeltagerne ytret nemlig ønske om å kjøpe inn litt ekstra av viktige matvarer (kaffe, sukker, hermetikk, tørrvarer) om en krise skulle nærme seg, og før andre husholdninger ville begynne med hamstring. De skiller altså mellom å handle inn litt ekstra (legitimt) og hamstring (ikke legitimt). Dette paradokset ser vi også i det statistiske materialet, hvor det er betydelig flere som rapporterer at de har handlet ekstra, i forhold til de som sier de har hamstret. Dette bør ikke bare tolkes som mangel på konsistens. Tvert imot er det ikke merkelig at husholdene er opptatt av – og tar ansvar for - å få sine behov dekket litt framover i tid. Men tidsperspektivet her så ut til å være ganske kort, det handlet om umiddelbar fremtid.

Fokusgruppedeltagerne beskrev også hvordan matvanene hadde endret seg. Noen laget mer mat, andre mindre. Mer tid hjemme innebar for noen mer matlaging, for andre trøstespising av godteri. Måltidene ble annerledes, men påvirkningen varierte sterkt, avhengig av husholdets karakter og i hvilken grad arbeidssituasjonen (hjemmekontor eller muligheter for å gå på jobb) var påvirket. Tidspunkt for måltider og antall måltider forskjøv seg under pandemien, spesielt på hjemmekontoret. Gruppens dominans av enpersonshushold gir et tydelig inntrykk av at mange har opplevd matsituasjonen som utfordrende, for noen også som vanskelig.

Mulighetene for restaurantbesøk var svært begrenset under store deler av pandemien. Dette ble til dels kompensert med en økning i take-away, slik vi så i vår gjennomgang i statistikken. Fokusgruppedeltagerne derimot rapporterte liten eller ingen økning i bruken av take-away. Men, dette kan igjen ha noe å gjøre med at de i stor grad var enpersonshusholdninger, eller kanskje også påvirket av økonomisk situasjon (det vet vi ikke).

Alt dette har i sin tur påvirket handlevanene:

- *Altså kan en si at i den situasjonen som har vært under pandemien, med relativt jevn tilførsel av mat, er det matlaging og spising, samt hjemmesituasjon generelt, som påvirket innkjøpsmønstrene. Sårbarheten har først og fremst vært påvirket av folks generelle forutsetninger og livssituasjon, pluss de konsekvenser pandemien har hatt for denne situasjonen. Dermed har det også vært store variasjoner i grad av endring og i hvilken grad dette oppfattes som problematisk blant fokusgruppedeltagerne.*

Fra informantintervjuene med nøkkelaktører ble det ganske klart at fokuset under pandemien har vært stabil tilgjengelighet av mat fra leverandør og frem til døren til husholdningene. Men hva som foregår bak den døren, i betydningen hvilke behov husholdningene har og hadde, ser det ikke ut til at noen av aktørene hadde tatt inn i sine planverk. Våre funn tyder på at

behovsanalyser hos husholdningene – og ulike typer av husholdninger - er delvis fraværende i arbeidet med beredskap.

Det har generelt ikke vært enkelt å få klarhet i hva som lå i dette planverket, forstått som de ulike aktørenes strategier under en krisesituasjon som denne pandemien var. Dels ønsket ikke aktørene å si stort om dette, da strategiene blir ansett som sensitiv informasjon man ikke ønsker å dele med utenforstående. Til tider synes vi nok at *hva* informantene tolket som sensitivt, var en noe bred tolkning. Dette kan gjør det vanskeligere å peke på hvilke sårbarheter som kom frem pandemien, og dermed også hvilke lærdommer de tar med seg til en (eventuell) kommende krise.

Et sentralt mål for alle aktørene er å unngå panikk i form av hamstring. Det ville ha potensiale til å kunne ødelegge markedet.

- *Men, åpenhet om strategier – og usikkerhet, danner et viktig grunnlag for tillit til både aktører og system om sentrale aktører.*

Slik er det ikke bare på helseområdet, (slik vi har sett under pandemien⁹⁹) men også når det gjelder mat, spesielt om det settes spørsmål ved gjeldende strategier knyttet til mattrygghetsskandaler (Kjærnes, Harvey, & Warde, 2007). Samtidig kan en heller ikke utelukke at det finnes en aksept i befolkningen for at lukkethet kan være til beste for det felles beste, noe som ut fra en politisk logikk vil forutsette en form for åpenhet om lukketheten.

For å unngå hamstringen ser det ut til at aktørene har fulgt to løp: Ett løp som i realiteten betyr at aktørene selv har hamstret og hadde kontroll med store nasjonale lagre av så å si alle matvarer. Det andre løpet er mer av en problematisering av de husholdningene som hamstrer, samt en vektlegging av tydelig kommunikasjon til husholdningene at hamstring ikke var nødvendig. Fokusgruppedeltagerne problematiserte, men i tillegg moraliserte de også over husholdningene som hamstret i starten av pandemien.

- *Slik vi allerede har påpekt, inneholder beredskapsplanene lite om husholdningenes behov og ønsker. Dermed får en heller ikke tatt slik sårbarhet med i betraktning. Det betyr selvsagt ikke at tilførsel er uten betydning, men at stabil tilførsel ikke er tilstrekkelig som strategi.*

⁹⁹ <https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/3Jv1wL/dette-er-ikke-tiden-for-demonstrasjoner-i-gatene-vaare-bent-hoeie>

Litteratur

- FAO. (2020). Food outlook–biannual report on global food markets: June 2020. In: Food Outlook Rome (Italy).
- Gronow, J., & Holm, L. (2019). *Everyday Eating in Denmark, Finland, Norway and Sweden: A Comparative Study of Meal Patterns 1997-2012*: Bloomsbury Academic.
- Hebrok, M., & Heidenstrøm, N. (2017). Maten vi kaster. <https://hdl.handle.net/20.500.12199/5337>
- Kjærnes, U., Harvey, M., & Warde, A. (2007). *Trust in food: A comparative and institutional analysis*: Springer.
- NIBIO. (2021). Norske prisindekser oktober 2021 In. nibio.no: NIBIO.
- OECD. (2020). *Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2020*.
- OECD. (2021). Keep calm and carry on feeding: Agriculture and food policy responses to the COVID-19 crisis. doi:<https://doi.org/10.1787/db1bf302-en>
- SSB. (2021). Konsumprisindeksen. In. ssb.no: Statistisk sentralbyrå.
- Timmermans, A., Ambuko, J., Belik, W., & Huang, J. (2014). *Food losses and waste in the context of sustainable food systems*. Retrieved from <https://www.fao.org/3/i3901e/i3901e.pdf>

Vedlegg

Informantintervjuer - Spørreskjemaguide

SIFO har lang erfaring med matvaner, matforbruk og matsikkerhet. Vi arbeider for tiden med et prosjekt om matvaresikkerhet på oppdrag for Nærings og fiskeridepartementet. Det departementet er interessert i å finne ut av er hvordan ulike deler av verdikjeden for mat opplevde pandemien, og hvordan dere ser på forbrukernes eller husholdningenes rolle og handlemønstre før, under og nå på det som forhåpentligvis er mot slutten av pandemien.

Kan du begynne med å fortelle oss litt om din stilling og ditt ansvarsområde i bedriften/organisasjonen/departementet?

Hvordan vil du oppsummere erfaringene du i din profesjonelle kapasitet gjorde før, under og etter pandemien? Fint om du kan snakke om disse fasene hver for seg!

Hvilke sårbarheter ble avdekket under pandemien?

- Vareforsyning
- Bestemte produkter?

Fant dere noen kritiske punkter når det gjelder forsyning og beredskap?

- Hvilke punkter var dette?
- Hvordan løste dere utfordringene?
- Hvordan fungerte samarbeidet med andre punkter i verdikjeden+ (produsenter, bønder, industri, importører, forbrukere)

Hva skyldtes sårbarheten?

- Svikt i forsyningskjeden
- Forbrukeratferd (hamstring)
- Manglende kapasitet i produksjonsleddet? Arbeidskraft/reguleringer/
- Er sentraliserte distribusjons og lagerstruktur i Norge et problem?
- Står vi ovenfor en infrastruktursårbarhet?
- Vi legger ned alle korn- og matlagre – er dette et sårbarhetsproblem?

Var det noen i verdikjeden som opplevde spekulasjoner eller forsøk på å utnytte situasjonen til å ta en høyere pris?

Hvordan fungerte prisavtalene og kontraktene med leverandører eller personer bakover i distribusjonsleddet?

Hvor sårbart er distribusjonssystemet i Norge? Hva skjer dersom ett av sentralanleggene til de store kjedene klapper sammen (dataangrep, sammenbrudd i infrastruktur mv)

Hvilke typer krisescenarier operer dere med i framtiden?

- Pandemier
- Krig/konflikt
- Naturkatastrofer?
- Prisvolatilitet og høye priser, spekulasjoner

Hva tar dere med dere av lærdommer fra pandemien til en eventuelt neste krise?

Kan mat brukes som pressmiddel i konfliktsituasjoner og som et utenrikspolitisk virkemiddel? (Terje Viken)

Hva er sårbarheten på forbrukerleddet (access)?

- Lønn og arbeid
- Sosial støtte
- Nødlager
- Nettverksressurser

Hvordan kan dere bidra til å redusere slike sårbarheter?

Hva kan andre aktører gjøre?

Er det noen viktige aspekter eller dimensjoner som vi ikke har snakket om, eller er det noe annet du ønsker å legge til?

Opplegg og seminstrukturert spørreguide digitale fokusgrupper

Gruppesammensetning

Felles rekrutteringskriterier

- Må være hoved- eller medansvarlig for innkjøp av dagligvarer i husholdningen. Gjerne bred alderssammensetning, hjemmeboende barn skal ikke delta. Vil gjerne ha enpersonshusholdninger også. Kjønnbalansert, minimum 3 personer av det minst representerte kjønn. 6-7 deltagere.
- Fokusgruppen vil foregå over Norstats egen digitale plattform STORK. Harald vil få opplæring i den fredag 5. november.
- Fokusgruppen vil gå av stabelen tirsdag 9.november mellom kl 17 og 18:30.
- Harald er moderator
- Arne og Torvald er invitert inn som observatører. De kan kommunisere med moderator i chat.

Praktisk gjennomføring

Datoer og tidspunkter

Tirsdag 9.november, kl. 17-18:30

Varighet ca. 1,5 timer, kl.17-18:30

Moderator

Det kan bare være én moderator: Harald

Jeg har meldt inn to observatører: Arne og Torvald

Dere kan kommunisere med meg via chat under fokusgruppen.

- Moderator 1: Hovedansvarlig for å snakke med deltakerne.
- Moderator 2: Praktisk ansvarlig for servering, opptak av lyd, hjelp til gjennomføring av evt. workshoparbeid, gi gavekort, samle inn samtykkeskjemaer

Kontaktinformasjon

Harald, mobil: 917 13 927

Eva Emile Skordal (Norstat): 974 83 688

Telefonnummeret til feltavdelingen i Trondheim der du finner Atle er: 91007128

Intervjuguide

Innledende samtale (maks 20 minutter)

Velkommen: Velkommen til denne fokusgruppen som skal handle om innkjøp av mat og dagligvarer. SIFO er et institutt på OsloMet som driver med forbruksforskning. Vi har fått i oppdrag av Nærings- og fiskeridepartementet å studere tilgang på matvarer og vil gjerne høre hva dere tenker om det. Mitt navn er Harald Throne-Holst, og jeg er forsker her på SIFO

På det vi skal diskutere i dag finnes det ingen 'rette' eller 'gale' svar. Det vi er interessert i er hva dere tenker og reflekterer rundt disse spørsmålene.

Samtykke: Informasjon om samtykke, personvern og opptak (2 minutter). Viktig informasjon å formidle:

- Det er frivillig å delta i samtalen og du kan når som helst trekke deg uten å oppgi noen grunn.
- Fokusgruppen vil bli tatt opp og senere transkribert, men det er kun prosjektmedarbeiderne som vil få tilgang til materialet. Er det ok for alle at vi tar opp?
- Alle opplysninger blir behandlet konfidensielt. Dine personopplysninger blir lagret i samsvar med personvernreglementet
- Du vil bli helt anonymisert når vi bruker materialet.
- Vi kommer til å be dere om å signere på et samtykkeskjema etter fokusgruppen er gjennomført

Presentasjon: Kort presentasjon av deltakere moderator 1 presenterer seg selv med navn, alder og hva ville dere gjort hvis dere ikke var her? (maks 10 minutter). *Moderator noterer navnene på et ark.*

Pandemien: Vi skal snakke om hvordan dere reagerte på smitteverntiltakene under pandemien, spesielt med hensyn på innkjøp og forbruk av matvarer.

Forsyning

Hvordan påvirket smitteverntiltakene matvanene i din husholdning – la oss prøve å skille mellom endringer i egen situasjon (permittering, karantene eller isolasjon), og endret tilgjengelighet?

- Handlevaner (hvor, når, hvor ofte)
- Transport?
- Anskaffelse av mat?

Opplevde dere at det var enkelte dagligvarer eller matvarer som det på noe tidspunkt var vanskelig å få tak i?

(Fysisk og økonomisk) Tilgang på mat

Når det gjelder planlegging og faktisk innkjøp (tur til butikk) – opplevde dere det vanskelig på noe tidspunkt? Gjorde dette at dere prøvde andre, nye kanaler som nettbutikker og levering på døren?

Hjelp du andre, eller fikk du selv hjelp av andre til innkjøp?

Matinnkjøp som sosial arena.

Endringer i mengden og sammensetningen av matlager – har dette endret seg i løpet av pandemien.

Tenker dere selv annerledes rundt å ha litt ekstra mat og drikke eller vann, det vil kanskje kunne kalle et beredskapslager? Var det noen som hadde dette fra før? Noen her som har tenkt å gjøre det nå? Tror dere at flere nordmenn har dette nå enn tidligere i pandemien?

Hva er matberedskap for deg, i din husholdning? Hva inngår i den, og hva tar andre ansvaret for?

Hva tenker dere om hamstring?

Tror du andre i ditt nabolag gjorde det? Hvorfor/hvorfor ikke? På hvilken måte var det likt og på hvilken måte var det ulikt?

Tilberedning og bruk

Om dere tenker tilbake på en dag under koronaen, en dag med restriksjoner - Hvordan var den sånn matmessig – Spiste dere annerledes på slike dager?

Fikk det konsekvenser for måltider?

Spiste flere hjemme? Endring i matvaner?

Spiste foran TV?

Mer take-away?

Brukte/Bruker convenience mer (morgenlevering) – har dere hatt tilgang på?

Har matforbruket ditt endret seg igjennom pandemien? Spiser dere mer, mindre eller like mye som før pandemien av fisk og grønnsaker? Snacks og sjokolade? Alkohol og brus? Se kommentar over + mer/mindre matlaging fra grunnen vs ferdigmat

Matsvinn – bedre vare på maten, mindre mengder matsvinn, mer restemat. Endret måte dere behandler rester?

Stabilitet

Det kan jo hende at det om et antall år kommer en ny type krise som kanskje vil føre til liknende tiltak - Ville dere tenkt annerledes da? Hvordan da?

Avslutning (maks 5 minutter)

Tusen takk for at dere har vært med å diskutere sammen med oss. Vi håper dette har vært fint å være med på.

- Gavekort blir sendt fra NorStat

Forbruksforskningsinstituttet SIFO ved OsloMet – storbyuniversitetet har et spesielt ansvar for å bidra til kunnskapsgrunnet for forbrukerpolitikken i Norge og skal utvikle ny kunnskap om forbruk, forbrukerpolitikk og forbrukernes stilling og rolle i samfunnet.

SIFOs kjerneområder er:

- Bærekraftig forbruksutvikling (herunder mat)
- Klær og tekstil
- Markedsbasert velferd
- Teknologi og digitalisering